

Türkiye’de Medeni Hukukun Kanunlaştırılmasına Yönelik Bir Teşebbüs: Vâcibât Komisyonunun Kuruluşu, Yapısı ve Hukuki Faaliyetleri

Muhammed İkbâl SÖNMEZ^{1*}

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Türkiye

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi

Geliş: 14.10.2025

Kabul: 15.12.2025

Yayın: 29.12.2025

Anahtar Kelimeleri:

Vâcibât Komisyonu,
Kanunlaştırma, Kavânîn,
Tadil, Resepsiyon.

ÖZET

Cumhuriyet’in ilanını izleyen dönemde Türkiye’de hukuk sisteminin yeniden yapılandırılması süreci, çeşitli Kavânîn Komisyonları aracılığıyla yürütülen mevzuat hazırlıklarıyla somut bir biçim kazanmıştır. Bu komisyonlardan biri olan Vâcibât Komisyonu, özellikle medeni hukuk alanında gerçekleştirilen düzenleme çalışmalarının öncüllerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu komisyon, Osmanlı’dan devralınan hukuki mirasın gözden geçirilmesi, yeni düzenlemelere temel teşkil edecek esasların belirlenmesi ve yabancı hukuk sistemlerinden yapılacak iktibaslara yönelik teknik hazırlıkların tespiti gibi önemli görevler üstlenmiştir. İlaveten bu komisyon, önceki dönemin müktesebatından yararlanması bakımından Osmanlı’dan Cumhuriyet’e mufassal bir hukuki birikimin aktarılması işlevini de yerine getirerek Türkiye’nin hukuk tarihinde ilgi çekici bir yer edinmiştir.

Bu çalışma, Vâcibât Komisyonunun kuruluşu, kurumsal yapısı ve yürüttüğü faaliyetleri inceleyerek Cumhuriyet’in ilk yıllarında modern medeni hukuk düzeninin tesisine yönelik hazırlık sürecini aydınlatmayı amaçlamaktadır. Çalışmada diğer Kavânîn Komisyonları kapsam dışında bırakılmış, yalnızca Vâcibât Komisyonu özelinde yürütülen çalışmalar, medeni hukukun yenilenmesine dair erken dönem teşebbüslerin tarihsel arka planı çerçevesinde ele alınmıştır. Böylece, Türk hukukunun resepsiyon sürecine geçişinde önemli bir dönemeç teşkil eden bu komisyonun, hukuki dönüşüm sürecindeki rolü ortaya konulmuştur.

An Initiative for the Codification of Civil Law in Turkey: Establishment, Structure and Legal Activities of the Vacibat Commission

Article Info

Article History

Received: 14.10.2025

Accepted: 15.12.2025

Published: 29.12.2025

Keywords:

Vacibat
Commission (Commission
on Obligations),

ABSTRACT

In the aftermath of the proclamation of the Republic, the process of restructuring the Turkish legal system took a concrete form through legislative preparation efforts carried out by various Kavanin Commissions. Among these, the Vacibat Commission stands out as one of the earliest initiatives in the field of private law, particularly in matters concerning civil law. The Commission assumed significant responsibilities, such as reviewing the legal heritage inherited from the Ottoman Empire, identifying the fundamental principles to serve as a basis for new legal regulations, and determining the technical groundwork for prospective legal adoptions from foreign systems. In addition, by drawing upon the accumulated

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Codification, Laws, Amendment, Legal Reception.

legal corpus of the previous era, the Commission played an instrumental role in transferring a comprehensive legal experience from the Ottoman Empire to the Republic, thereby securing a noteworthy place in Turkey’s legal history.

This study aims to examine the establishment, institutional structure, and legal activities of the Vacibat Commission, thereby shedding light on the preparatory stage of establishing a modern civil law framework in the early Republican period. Other Kavanin Commissions remain outside the scope of this research; the analysis focuses exclusively on the Vacibat Commission and its work within the broader historical context of early efforts to renew civil law in Turkey. In doing so, the study highlights the Commission’s role as a pivotal stage in the transition toward the reception of foreign law and the ensuing legal transformation in the Republican era.

To cite this article:

Sönmez, M. İ. (2025). “Türkiye’de Medeni Hukukun Kanunlaştırılmasına Yönelik Bir Teşebbüs: Vâcibât Komisyonunun Kuruluşu, Yapısı ve Hukuki Faaliyetleri”, *Necmettin Erbakan Hukuk Fakültesi 10. Yılı Armağanı Özel Sayısı*, 8(3), s. 1192-1223. <https://doi.org/10.51120/NEUHFD.2025.179>

***Sorumlu Yazar:** Muhammed İkbâl SÖNMEZ, muhammedikbalsonmez@karatekin.edu.tr

GİRİŞ

Osmanlı Devleti’nde, Tanzimat Fermanı’nın ilanını müteakip, Batılı kurumlara yönelen ilginin de etkisiyle hız kazanan değişim süreci ve bunun hukuk alanındaki yansımaları, yalnızca dönemin ilgi çekici özelliklerini taşımakla kalmamış, izleyen devre kapı aralayan somut teşebbüsleri de doğurmuştur. Tanzimatla başlayan reform çizgisi Meşrutiyet’in ilanı ile beraber devletin öncelikli meseleleri ve siyasi atmosfer sebebiyle etkinliğini bir süre yitirmiş, özellikle medeni hukukun kodifikasyonuna yönelik adımlar, arzu edilen açıklıkta belirginleşmemiştir. Bununla birlikte Meşrutiyet’in iadesiyle¹ hukuki faaliyetlerin devlet politikalarında yeniden başat bir yer edindiği görülmektedir. Nitekim 1889’da faaliyetleri tatil edilen Mecelle Cemiyeti 1909’da canlandırılmış ve bu cemiyetin özellikle Mecelle üzerine yürütecekleri çalışmalara yönelik bir nizamname kaleme alınmıştır.² Bunu izleyen safhada, Mecelle Cemiyeti’nin yaklaşık yedi yıl sonrasında teşkil edilen İhzar-ı Kavânin Komisyonları, Osmanlı Devleti’nin hukuka ilişkin çalışmalarında hem yeni bir süreci başlatmış hem de söz konusu cemiyetin kuruluş amaçlarını yeniden üstlenerek faaliyete geçmiştir.

* Bu makale, tarafımızca hazırlanan *Cumhuriyet Dönemi Kanunlaştırma Çalışmaları (1923-1926)* başlıklı Doktora tezi esas alınarak ve daha sonra tespit edilen birtakım yeni bilgilere başvurulmuş olarak kaleme alınmıştır.

¹ Kanun-ı Esasi’nin 1908’de yeniden yürürlüğe konulmasıyla başlayan bu dönem için her ne kadar II. Meşrutiyet tabiri genel kabul gören bir ifade olsa da bize göre “Meşrutiyet’in iadesi” tabirinin daha yerinde bir kullanım olduğunu ileri sürmek mümkündür.

² *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, cilt 6, içtima 137, 5 Ağustos 1325, ek 6; Kaşıkçı, Osman. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*. OSAV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 176. Mecelle Cemiyeti’nin faaliyet göstereceği alanlar ve cemiyet için hazırlanan nizamnameye ilişkin bilgiler için ayrıca bkz. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, cilt 6, içtima 137, 5 Ağustos 1325, ek 7-10; “Mecelle Cemiyeti Hakkında Hükümetten Varid Olan Kanun Layihasının Tadiline Dair Encümen-i İlmiye Mazbatası.” *Beyanü’l-Hak*, 6 Eylül 1909; “Mecelle Cemiyeti Nizamname Layihasının Suret-i Muaddelesidir.” *Beyanü’l-Hak*, 13 Eylül 1909.

1916 (Rumi: 1332) Mayıs ayı itibarıyla kurulan bu komisyonlar; “Kanun-ı Medeni Komisyonu, Hukuk-ı Aile Komisyonu ve Kanunname-i Ticaret Komisyonu” adını taşıyan üç asıl komisyondan oluşmuştur.³

İhzar-ı Kavânîn Komisyonları, devletin hukuk sahasındaki çalışmaları öncelediği ve mevzuat boşluklarının sistemli biçimde giderilmesini hedeflediği bir bağlamda teşekkül etmiştir. Nitekim bu dönemde İsviçre Medeni Kanunu ile Alman Medeni Kanunu tercümelerinin tamamlanması, genel yaklaşımın hukuk alanında somut adımlar atma yönünde tahkim edildiğini göstermiştir. Keza bu minvalde 1913 (Teşrinievvel 1329) yılında Selanik İstinaf Mahkemesi Eski Üyesi Nazret Haçeryan’ın İsviçre Medeni Kanunu’nun tercüme metnine yazdığı ifade-i mahsûsadaki beyanlar, *zamanın tebeddülüyle ahkâmın dahi tebeddül edeceği* düşüncesinin öne çıkarılması, iktisadi ve içtimai hareketliliğin hukuk tekniğinde yenilenmeyi bir bakıma zorunlu kıldığı yönündeki eğilimi yansıtır niteliktedir.⁴ Bu iklim, komisyon çalışmalarına hem mukayeseli bir perspektif hem de hukuk kurallarının açık bir biçimde kaleme alınması yönünde yöntemsel bir hassasiyet olarak sirayet etmiştir.

Ayrıca bu dönemde, Tanzimat’tan bu yana devam eden sürecin bir yansıması olarak medeni hukukun kodifikasyonuna ilişkin arayışlarda üç yaklaşım belirginleşmiştir. Bunları; (i) bütün fıkıh müktesebatından yararlanılarak Mecelle’nin *tadil ve tevsii*, (ii) Doğu ve Batı hukuklarından, devletin bünyesine uygun ölçülü iktibaslarla yeni bir medeni kanun ihzârı, (iii) Batı menşeli bir medeni kanunun olduğu gibi resepsiyonu şeklinde özetlemek mümkündür. Bu doğrultuda 1916’daki teşkilatlanmada ise ilk iki yaklaşım esas alınmış; İhzar-ı Kavânîn Komisyonlarından Kanun-ı Medeni Komisyonu, öncelikle Mecelle’nin eksik bıraktığı alanları tamamlamak ve ihtilafa konu hükümleri gözden geçirmek üzere faaliyete geçmiştir.⁵

İhzar-ı Kavânîn Komisyonlarından ilki olan Kanun-ı Medeni Komisyonu, 12 Ağustos 1916 (30 Temmuz 1332) tarihli toplantıyla çalışmalarına başlamıştır. Vâcibât Komisyonu bakımından belirleyici pek çok husus bu mesai sırasında şekillenmiş; söz konusu komisyon, Vâcibât Komisyonu için bir başlangıç ve temel teşkil etmiştir. Nitekim hazırlanması tasarlanan medeni kanunun hem fihristini hem de esaslarını ihtiva eden *İhzar-ı Kavânîn Komisyonları Kanun-ı Medeni Tali Komisyonunun Layihası*⁶ 1916 tarihli bu komisyona bağlı çalışan tali komisyon tarafından kaleme alınmıştır. Layiha, 1923 ve 1924’te yeniden teşkil olunan komisyonlar içinde özellikle Vâcibât Komisyonunun gündemine alınarak uzun müzakerelere konu edilmiştir.

Bu çerçevede öncelikle Mecelle’nin mevcut hükümlerini tadil etmek ve eksik bıraktığı alanları tamamlamak üzere faaliyete geçen 1916 tarihli Kanun-ı Medeni Komisyonu, çalışmalarında

³ *Ceride-i Adliye*. 1332, cilt 6, sayı 149, s. 65-66.

⁴ *Ceride-i Adliye*. 1330, cilt 5, sayı 104, s. 5664.

⁵ Kanun-ı Medeni Komisyonunun çalışmalarına yönelik detaylar için bkz. Kaşıkçı, s. 342-375; Akgündüz, Ahmed. “1920–1924 Yılları Arasında Yapılan Mecelle Ta’dilleri ve Mezheplerarası Mukayese Uygulaması.” *Uluslararası Mecelle Sempozyumu*, editör Fethullah Soyubelli, Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2021, s. 25-84; Sönmez, Muhammed İkbâl. “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin Tadil Edilmesine Yönelik Yapılan Çalışmalar.” *Karatekin Hukuk Dergisi*, cilt 3, sayı 2, 2025, s. 65-91; Çoban, Ayşegül. *Mecelle’nin Ta’dil Edilen Maddelerinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 23-71.

⁶ Layihanın tam metni için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1332, cilt 7, sayı 160-161-162, s. 863-942.

izleyeceği yöntemi kendi bünyesinde kurulan tali komisyonun layihasında sistematikleşen ilkelere dayandırmıştır. Bu layihada genel itibariyle; kesin naslara aykırılığa düşmeksizin mezhepler arası tercih imkânı, çoğunlukla fikhî birikime dayanan mevcut müktesebatın yetersiz kalması ya da zamana-zemine hitap etmemesi durumunda mukayeseli hukuktan kontrollü istifade ve hükümlerinin sarîh kaleme alınarak hâkim takdirine bırakılan alanın daraltılması gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. 1916’da teşekkül eden bu yöntem ve malzeme, 1923 sonrasında faaliyet yürüten Vâcibât Komisyonunun çalışma zeminine intikal etmiştir.

Bağlamdan ayrılmamak adına bu çalışmada ele alınacak hususlarla ilgili olarak tarihî arka plana dair yukarıda yer alan bilgilerle iktifa edilmiştir. İzleyen bölümlerde Vâcibât Komisyonu, kuruluşu ve teşkilatı, iç işleyişi ve müzakere usulleri, kaleme aldığı kanun taslağı, yürüttüğü mesai yer yer ayrıntılandırılarak ele alınacak ayrıca bu komisyonun ortaya koyduğu birikim, mümkün olduğu ölçüde mukayeseli bir bakışla ortaya konulacaktır. Bu suretle resepsiyona uzanan sürecin Vâcibât Komisyonu ve bu komisyonun faaliyetleri bağlamında görünür kılınması, 1923-1926 yılları arasındaki medeni hukukun kanunlaştırılması faaliyetlerinin daha sağlıklı değerlendirilmesine imkân tanıyacaktır.

I. 1923 TARİHLİ VÂCİBÂT KOMİSYONU VE HUKUKİ DÜZENLEME ÇALIŞMALARI

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e uzanan dönemde Türkiye’nin hangi hukuki yönelimi benimseyeceği ikilemi gündemi ziyadesiyle meşgul eden bir tartışma olarak belirginleşmiştir. Erken Cumhuriyet yıllarına değin süren bu minvaldeki değerlendirmeler, öncesine nazaran kısa sayılabilecek bir zaman aralığı içinde ve daha somut beklentilerle yeniden ele alınmış, o zamana dek denenmiş yolların bir bakıma muhasebesi yapılmıştır. Değinilen belirsizliğin giderilmesinde ilk yıllarda etkisi sınırlı görünmekle birlikte Cumhuriyet kadrolarının aktif yönlendirici tutumu ve süreklilik arz eden çabaları, sürecin şekillenmesinde etkili bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda Cumhuriyet’in ilanından yaklaşık yirmi ay önce, Millî Mücadele sürerken Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın 1 Mart 1922’de TBMM’nin üçüncü toplantı yılını açış konuşmasında yaptığı vurgu, Cumhuriyet Türkiye’inde hukuk alanında izlenecek yeni yapılanmanın kararlılığını ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal Paşa, “*Efendiler, hükümet memlekette kanunu hâkim kılmak ve adaleti hüsnü tevzi etmekle mükelleftir*” diyerek adli işlerin devlet siyasetindeki önemini açıkça belirtmiştir.⁷ Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında; kanunun hâkimiyeti ilkesinin merkeze alınacağı, adaletin süratli, isabetli ve güvenli biçimde tevzi edilmesini, Türkiye’nin medeni dünyayla temasının tabiiliği gözetilerek, adalet düzeyinin uluslararası ölçütlerle uyum içinde tutulması gerektiğini vurgulamış ve bu meyanda yakın vadede kanunların tadil ve ihzarına yönelik komisyonların teşkili ile hukuk kadrolarını güçlendirecek kurumsal adımların atılacağına haberini vermiştir.⁸

⁷ TBMM Zabıt Ceridesi. 01.03.1338, devre 1, cilt 18, içtima 1, s. 4; Atatürk Araştırma Merkezi. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 238-239.

⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 01.03.1338, devre 1, cilt 18, içtima 1, s. 4; Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I*, s. 238-239; Ayrıca Gazi Mustafa Kemal’in 1 Mart 1923 tarihinde TBMM’nin dördüncü toplanma yılını açarken söylediği “*yeni sene zarfındaki tasavvurât-ı adliyemiz meyanında tadil ve İhzar-ı Kavânin Komisyonları vardır. Şimdiye kadar kanun halinde tedvin edilmemiş olan veraset, vasiyet gibi ahkâm-ı hukukiyemizin kanunu medenimiz olan*

Hâl böyle iken Millî Mücadele'nin başarıyla nihayete ermesinin ardından Türkiye, hukuki sahadaki düzenleme ve toplumun ihtiyacına uygun kanunların hazırlanması noktasında çeşitli girişimlerde bulunmak için aksiyon almıştır. Bu itibarla devletin bir an önce vazedilmesine ihtiyaç duyduğu kanunlara dair detayların yürütüleceği birtakım komisyonların kurulması kararına varılmıştır. Bu doğrultuda 1923 yılının ilk aylarında Adliye Vekâleti tarafından mevcut kanunların tadil edilmesi ve hem bu kanunlardaki hem de hukuk mevzuatındaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla “Ahkâm-ı Şahsiye Komisyonu, Usul-i Muhakeme-i Hukukiye ve Şer'îyye Komisyonu, Ticaret-i Bahriye ve Berriye Komisyonu, Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Komisyonu, Kanun-ı Ceza Komisyonu ve Vâcibât Komisyonu” kurulmuştur.⁹

Bahse konu komisyonların çalışma usulleri bir talimatname aracılığıyla belirlenmiş, başkan ve üyelerinin gecikmeksizin tespiti kararlaştırılarak komisyonların süratle faaliyete hazır hale gelmesi hedeflenmiştir. “*Tadil-i Kavânîn İçin Mukteza Layihaları İhzara Memur Komisyonların Usul-i Mesaisine ve Vekâletle Münasebetine ve Rûesa ve Azasına İta Olunacak Mebâliğ Dair*” başlıklı bu talimatname on üç asıl, bir muvakkat maddeden oluşmaktadır. Komisyonların mesai yöntemlerinin, çalışma prensiplerinin, komisyonlar arası münasebetlerin, resmi işleyiş ve evrak işlerinin belirlendiği söz konusu talimatnamenin birinci maddesi, komisyonların ifa edecekleri görevlerin nasıl bir metotla yürütüleceğini göstermesi bakımından önemi haizdir. İlgili madde, “*Komisyonlar deruhte eyledikleri vazîfenin icrasında muamelat-ı nâsa erfak ve bilhassa memleketin terakkiyât-ı iktisadiyesinin inkişafına hadim ahkâm vazına sarf-ı mesai edecek ve husul-ı maksat için gerek ahkâm-ı fıkhiye ve hukukiyemizden ve gerek milel-i sairece kabul ve tatbik edilmiş esâsâtta istifade eyleyecektir*” şeklinde tespit edilmiştir.¹⁰ Bu genel çerçeve, daha önce kısaca değinilen 1916 tarihli tali komisyon layihasında formüle edilen yaklaşımın (mezhepler arası tercih imkânı, mukayeseli hukuktan ölçülü istifade, normların sarîh kaleme alınması gibi) 1923 yılında faaliyete başlayan komisyonlar bağlamında yeniden işlerlik kazandığını göstermektedir.¹¹

Yukarıda anılan 1923 yılında kurulmuş Tadil-i Kavânîn Komisyonlarından Vâcibât Komisyonu ile bu komisyonun yürüttüğü faaliyetlerin incelenmesi bu çalışmanın konusunu

mecelleye ilâvesi ve mecellelerin de ihtiyâcât-ı asrîyeye muvafık bir şekilde tadil ve ıslahı, berrî ve bahrî ticaret kanunlariyle usul-i muhakemât-i cezaiye ve kavanin-i cezaiyenin tadili ve ayrı ayrı ahkâmı muhtevi bulunan usul-i muhakemât-i hukukiye ile usul-i muhakeme-i şer'îyenin tevhidî maksatları ile her biri beşer zattan mürekkep cem'an yedi komisyon kariben ifa-yi vazîfeye davet olunacaktır. Bundan başka istikbal-i adlimizi temin maksadiyle Anadolu'da asrî esaslar dairesinde bir hükkâm mektebi vücuda getirilmesi vekâlet-i aidesince düşünülmektedir” şeklindeki ifadelerin gerek çalışma konusu bağlamında gerekse Türkiye'nin hukuki temayülünü ortaya koyması bakımından aktarılmasında fayda görülmüştür. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*. 01.03.1339, devre 1, cilt 28, içtima 1, s. 8; Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, s. 310.

⁹ *Tadil-i Kavânîn Komisyonları* ana başlığı altında geçen bu komisyonlar için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 10, s. 464-465; *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 14, s. 316, 318.

¹⁰ Talimatnamenin orijinal hâli için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 10, s. 462-463.

¹¹ Ayrıca talimatnamenin muvakkat maddesinden anlaşıldığı kadarıyla, Ahkâm-ı Şahsiye ve Vâcibât şeklinde ikiye ayrılan Kanun-ı Medeni Komisyonunun her biri kendi faaliyet alanlarıyla ilgili olarak 1916 komisyonlarının çalışmalarını inceleyerek ve bu faaliyetleri devam ettirmişlerdir. Nitekim 1916 yılında kurulan Kanun-ı Medeni Komisyonu da ikiye ayrılarak faaliyet göstermişti. Özetle Ahkâm-ı Şahsiye Komisyonu, 1916 yılında kurulan Hukuk-ı Aile Komisyonunun, Vâcibât Komisyonu ise aynı tarihte kurulan Kanun-ı Medeni Komisyonunun faaliyetlerini tespit ederek devam ettirmişlerdir. Bkz. *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 10, s. 463.

oluşturmaktadır. Diğer komisyonlar ve bunların faaliyetleri ise çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Aşağıda Vâcibât Komisyonu ayrıntılı olarak ele alınacak ve yürüttüğü çalışmalar değerlendirilecektir.

Vâcibât Komisyonu,¹² 3 Mayıs 1923 (Rumi: 1339) Perşembe günü saat 14.00’te üyelerin hazır bulunduğu ilk toplantısını icra ederek fiilen çalışmaya başlamıştır. Komisyonun başkan ve üyeleri, dönemin resmî unvanları korunarak, aşağıdaki isimlerden oluşmuştur:¹³

Başkan: Ali Haydar Efendi (*daha sonra istifa etmiştir*)¹⁴

Üye: Temyiz Reis-i Evvelinden mütekait Osman Bey

Üye: Mülga Âyan azasından Seyyid Bey

Üye: Hukuk müderrislerinden Mustafa Fevzi [SARHAN] Bey

Üye: Hukuk müderrislerinden Ebül‘ulâ [MARDİN] Bey

Üye: Hukuk müderrislerinden Abdurrahman Münib [BERKAN] Bey

Üye: Bidayet Reis-i Evveli Feyzi Daim Bey

¹² Vâcibât Komisyonu dönem belgelerinde; Mecelle Vâcibât Komisyonu, Kanun-ı Medeni Ukûd ve Vâcibât Komisyonu şeklinde farklı isimlendirmelerle de geçmektedir. Bkz. *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 10, s. 464; *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 13-14-15, s. 1 (Ek kısım 2); *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 14, s. 316.

¹³ Bu komisyonda yer alan kişilerin ünvanları, atıfta bulunulan kaynaktan hareketle yazılmıştır. Bu kimselerin, ilgili komisyonda görev yapmalarından önceki ve sonraki yaşantılarında daha başka görevlerde bulundukları görülmektedir. Bkz. *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 10, s. 464; *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 14, s. 318. Ayrıca Vâcibât Komisyonu’nun üyeleri ulaşılan sınırlı bilgiler vasıtasıyla incelendiğinde; komisyonun yalnızca klasik medrese kökenli fıkıh birikimine sahip şahsiyetlerden veya yalnızca modern hukuk mektebi mezunu hukukçulardan oluşmadığı, ifade edilen her iki formasyonu da bünyesinde barındıran karma bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu itibarla Ali Haydar Efendi ve benzeri medrese kökenli üyeler, Hanefî fıkıh ve Mecelle geleneğinin sürekliliğini temsil ederken Darülfünun hukuk müderrisleri ve *Temyiz/Bidâyet reisleri* olarak görev yapan üyeler, nizamiye mahkemeleri pratiği ve Batı kaynaklı hukuk tecrübesine vukufiyetleriyle öne çıkmaktadır. Komisyonun raporlarında, bir yandan “*nusûs-ı kâtî‘a-i şer‘iyye*”ye aykırı olmama şartının sürdürülmesi, diğer yandan da ihtiyaç duyulan yeni hükümlerde “*ahkâm-ı fıkhiyye ve hukûkiyemiz ile insicâm şartıyla milel-i sâirece kabul ve tatbik edilen müesseselerden istifade edileceğinin*” açıkça belirtilmesi, bu karma formasyonun doğrudan bir yansıması olarak okunabilir. Bu bakımdan Vâcibât Komisyonu, Tanzimat’tan beri süregelen “*şer‘î temeli koruyarak modern borçlar hukuku inşa etme*” arayışının hem fıkıh hem de modern hukuk formasyonuna sahip bir hukukçu topluluğu tarafından yürütülen son örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede değerlendirilecek bir başka husus ise komisyon üyelerinin toplantılardaki etkisine yöneliktir. Şöyle ki ulaşılan gerek 1923 gerekse 1924 tarihli komisyon tutanaklarına bakıldığında komisyon üyelerinden 1923 tarihli komisyonun başkanı Seyyid Bey’in, 1924 tarihli komisyonun başkan vekili Osman Bey’in ve hemen hemen bütün tartışmalarda görüş beyan eden Ebül‘ulâ Bey ile Abdurrahman Münib Bey’in rolleri komisyon faaliyetlerinde nispeten daha belirgindir. Elbette bu yorum subjektif olabileceği gibi tutanaklardan anlaşıldığı kadarıyladır. Bkz. *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 10, s. 462-463; Akgündüz, “1920-1924 Yılları Arasında Yapılan Mecelle Ta’dilleri...”, s. 26-29.

¹⁴ Adliye Vekâletinin komisyon başkanlığına seçtiği Ali Haydar Efendi, henüz oturumlar başlamadan istifa etmiştir. Kendisinin yerine komisyonun birinci oturumunda çoğunluk oylarını alan Seyyid Bey yeni başkan olarak seçilmiş ve bu durumun Adliye Vekaletine bildirilmesi uygun bulunmuştur. Bkz. *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 14, s. 321.

Üye: Mustafa Seniyyüddin Bey

Üye: Vehbi Bey¹⁵

Komisyon, 3 Mayıs'tan itibaren toplam 41 oturum icra etmiş ve bu süreçte farklı başlıklarda kapsamlı müzakereler yürütmüştür.¹⁶ Daha önce değinilen talimatnamede, oturum zabıtlarının Ceride-i Adliye'ye tevdi ve neşri öngörülmüş ise de tarafımızca yapılan incelemeler 1 ila 28. oturumlara ait metinlerin söz konusu dergide yayımlanmadığını ortaya koymaktadır. Bununla beraber, yalnızca söz konusu yayımlanmayan zabıtların muhtevasını derleyen müstakil bir raporun neşredildiği anlaşılmaktadır.¹⁷ Bu durumun nedeni, Ceride-i Adliye'de yer alan bir dipnotta yazan ifadelerle açıklığa kavuşmaktadır: “*Bundan evvel derç edilen rapor Vâcibât Komisyonunun ilk içtimalarına ait müzakeratın nev'anmâ bir hülasasını teşkil ettiğinden mezkûr içtima zabıtnamelerinin tekrar dercinden sarfinazar edilmiştir. Yirmi dokuzuncu içtimadan itibaren ahkâm-ı hâzıra-i medeniyemizce müstacelen tadil ve ilavesi lazım gelen mevâddın müzakeresine mübaşeret edilir.*”¹⁸

Komisyonun çalışma usulüne dair genel çerçeve, 3 Mayıs tarihli ilk oturumda Tadil-i Kavânîn Komisyonlarının mesai tarzını düzenleyen talimatnamenin madde madde okunmasıyla tayin edilmiştir. İlk oturumdaki müzakere esnasında üye Abdurrahman Münib Bey, talimatnamedeki muvakkat maddeyi hatırlatarak Vâcibât Komisyonunun öncelikle 1916'da teşekkül eden Kanun-ı Medenî Tali Komisyonunun tespit ettiği esasları ihtiva eden layihayı süratle ele alması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca kendisinin ve Ebül'ulâ Bey'in anılan komisyonda görev yaptığını ve üyelerin çoğunluğunun zaten bildiğini belirterek layiha metninin baştan sona yeniden müzakere edilmesi yerine aynen kabul edilip layihanın sonunda yer alan hazırlanması planlanan medenî kanunun fihristinden hareketle kanunun muhtevasına dair görüşmelere geçilmesini teklif etmiştir. Bu teklif, hız ve pratiklik kaygısıyla bazı üyelerce desteklenmişse de talimatnamenin açık hükümleri uyarınca layihayı sistematik biçimde ve süratle müzakere etme görüşü ağır basmıştır. Komisyon Başkanı Seyyid Bey'in oya sunduğu Abdurrahman Münib Bey'in teklifi çoğunluğun oylarıyla reddedilmiş ve metnin baştan sona incelenerek görüşülmesi usulü kabul edilmiştir. Böylece ilk oturum, 7 Mayıs 1923

¹⁵ İstinaf Hukuk Reisi Vehbi Bey, Adliye Vekâletinin 15 Eylül 1339 (Miladi: 1923) tarihli tezkeresi ile komisyon üyeliğine seçilmiş ve söz konusu tezkerenin okunması üzerine otuz sekizinci oturumdan itibaren göreve başlamıştır. Bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 1, sayı 19-20-21, s. 93 (Ek kısım).

¹⁶ Vâcibât Komisyonunun gerçekleştirdiği oturumların tutanakları için bkz. Akgündüz, Ahmed. *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*. Cilt 3, OSAV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 674-769. Komisyonun faaliyetlerine ilişkin bazı detay ve değerlendirmeler için ayrıca bkz. Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. *Türk Medenî Hukuku*. 6. Baskı, cilt 1, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1959, s. 72-77.

¹⁷ Kaynak taramalarımız sonucunda, 3 Mayıs'ta başlayıp 24 Mayıs'ta tamamlanan 1 ila 7. oturumların zabıtlarına erişilebilmiş, buna mukabil 30 Haziran'da nihayete erdiği belirtilen 8 ila 28. oturumların zabıtları tespit olunamamıştır. Bu nedenle, müteakip değerlendirmeler erişilebilen oturum zabıtları ile bunları tamamlayan rapor esas alınarak yürütülecektir. Ulaşılan 1 ila 7. oturumların zabıtları için bkz. *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 14, s. 321-336; *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 15, s. 413-448. Ayrıca söz konusu rapor için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 13-14-15, s. 3-16 (Ek kısım 2); *Ceride-i Adliye*. 1339-1340, cilt 1, sayı 16-17-18, s. 17-20 (Ek kısım).

¹⁸ *Ceride-i Adliye*. 1339-1340, cilt 1, sayı 16-17-18, s. 21 (Ek kısım).

Çarşamba günü saat 14.00’te yeniden toplanmak üzere hitama erdirilmiştir.¹⁹

Bunu müteakip 30 Haziran’a kadar icra olunan 27 oturumda gündemin yeknesak bir çizgide ilerlediği söylenebilir. İlk oturumda kararlaştırıldığı üzere 1916 tarihli Kanun-ı Medeni Tali Komisyonu Layihasında yer alan esaslar tek tek ele alınarak detaylıca müzakere edilmiş; kabul, tadil yahut reddine dair teklifler oylanmıştır. Ulaşılan oturum zabıtları ile 12 Temmuz 1923 tarihli mesai raporunun işaret ettiği üzere, tartışmalar aynı eksen de seyrettiğinden her bir oturumu müstakil başlıklar altında tasnif etmektense, müzakerelerin içeriğini ve neticelerini özetleyen bir değerlendirme tercih edilmiştir. Şöyle ki 2. oturumdan 28. oturuma kadarki müzakereler özelde Mecelle’nin genelde ise hazırlanması planlanan bir medeni kanunun ana hatlarını ortaya koymaya gayret eden bir bakış açısını içermektedir. Bu oturumlarda, anılan layihadaki esasların tamamı detaylarıyla ele alınmış ve gerek temel hukuki konuların gerekse münferit kimi hukuki meselelerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Komisyonun bu oturumlardaki tavrının, *birinci* ve *ikinci esas*²⁰ olarak yazılan ifadelerde de anlamını bulduğu üzere girişilecek her türlü kanunlaştırma faaliyetinde; toplumun ihtiyaçlarına ve zamanın şartlarına uygunluğuna son derece önem attettiklerinin belirtilmesi mümkündür. Bununla birlikte, toplamda 27 esas altında sıralanan ve yer yer alt bentlerle genişletilen düzenlemeler, komisyonca ortaya konulan uzunca bir müzakere dizisinin somut yansımalarını göstermektedir. Şu hâlde komisyon, her bir esası kabul, tadil yahut ihraç seçenekleri arasında, zamanın şartları ve toplumun maslahat ölçütlerini gözetererek ayrı ayrı oylamıştır. Nitekim ifade edilenlere örnek olarak şunlar verilebilir: serbesti-i mukavele (sözleşme serbestisine) dair dördüncü esas *bilâ-tereddüt ve bi’l-ittifakla* kabul edilmiş, “bir fiilin failine izafe edilmesine” ilişkin beşinci esas da *müttefikan* benimsenmiştir. Buna karşılık arazi rejiminin nitelendirilmesine taallük eden yedinci esas (arazi-i emiriye ile arazi-i emiriye-i mevkûfenin arazi-i memlûkeden sayılması) ile icare-i vahideli, icareteynli ve mukataalı vakıflara bağlı arazilere ilişkin sekizinci ve dokuzuncu esaslar devrin sosyoekonomik ihtiyaçlarına uygun görülmeyle layihadan çıkarılmıştır. Keza müşterek mülkiyette *izale-i şüyû*‘ usulünü düzenleyen tali komisyonun yirmi altıncı esası ise metin ve maksat bakımından tashih edilerek tadil suretiyle kabul edilmiştir. Bu tercihlerin bütünü, komisyonun 1916 tarihli omurgayı korurken 1923 bağlamının icaplarına cevap verecek şekilde metni seçici bir ayıklama ve hedefli bir revizyon süzgecinden geçirdiğini göstermektedir.²¹

Böylelikle 1916 tarihinde toplanan Kanun-ı Medeni Tali Komisyonunca kaleme alınan layihada yer alan esasların müzakeresi ikmal edildikten sonra, Vâcibât Komisyonunca yeni şekilleriyle kabul edilen esaslara da uygun bir medeni kanun fihristinin hazırlanması gündeme

¹⁹ *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 14, s. 321-326.

²⁰ Birinci esas: “*Nusûs-ı katia-ı şer’iyye ile sabit ahkâm-ı şer’iyyeye muhalif olmamak şartıyla beyne’l-fukahâ muhtelefünfih olan mesâil-i içtihadîyede akvâl-i fukahâ bi’l-istikra tetkik olunarak hangi müçtehidin kavli ihtiyâcât-ı hâziraya tevafuk ediyorsa onun reyî bi’t-tercih Mecelle’nin ol baptaki mevâdd-ı mahsûsası ona göre tadil olunacaktır.*” İkinci esas: “*İhtiyâcât-ı cedîdenin vazına lüzum gösterdiği ahkâmda, ahkâm-ı mevzua ve fikhiyemiz ile insicam ve tenazuru muhafaza şartıyla bilumum müessesât-ı hukukîyeden istifade edilecektir.*” Bkz. *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 14, s. 327-329; *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 13-14-15, s. 3-16 (Ek kısım 2); Akgündüz, “1920-1924 Yılları Arasında Yapılan Mecelle Ta’dilleri...”, s. 29.

²¹ Detaylar için bkz. *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 14, s. 329-336; *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 15, s. 413-448; *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 13-14-15, s. 3-16 (Ek kısım 2); Akgündüz, “1920-1924 Yılları Arasında Yapılan Mecelle Ta’dilleri...”, s. 30-36

alınmıştır. Öncelikle Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de *mukaddime* kısmında yer alan külli kaideler ile Mecelle’nin her kitabının başındaki tariflerin yeni metne aynen dercine lüzum olmadığına karar verilmiştir.²² Bununla beraber Mecelle’nin mevcut tertip ve tasnifinin, klasik fıkıh literatüründeki düzenle de uyumlu oluşu sebebiyle *bir anane teşkil ettiği*, bu çerçevenin toplumsal aşinalık dolayısıyla mümkün mertebe muhafazasının isabetli olacağı hususunda ise çoğunluk hasıl olmuştur. Bu suretle, yeni medeni kanun tasnifinin, Mecelle’nin bilinen çerçevesini imkân ölçüsünde koruyan bir çizgide kurulması benimsenmiştir.²³

Yukarıdaki hususları karara bağlayan komisyon üyeleri müzakerelerinin akabinde, 1916 tarihli tali komisyon layihasının sonuna konulan fihristi yeniden ele alarak 28 oturumun somut müktesebatı ışığında medeni kanunun nihai tasnifini tamamlamışlardır. Bu tasnifte daha önce tespit edilen kitap ve ebvâbın genel hatları muhafaza edilmekle beraber hem adlandırmada hem de içerikte bazı hedefli değişikliklere gidilmiştir. Şöyle ki fihristin başındaki “*Birinci Kitap*” ibaresi “*Medhal*” başlığıyla ikame edilmiş, 1916 tarihli fihristte yer alan “*Kısm-ı Umumî*” bütünüyle metinden çıkarılmıştır. Keza “*İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci Kitap*” başlıkları da sırasıyla “*Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü Kısım*” şeklinde yeniden adlandırılmıştır.²⁴

1916 tarihli komisyon tarafından hazırlanan layiha ve fihriste dair müzakerelerini tamamlayan Vâcibât Komisyonu, 29. oturumla birlikte artık toplum açısından aciliyet kesbenden hukuki konulara yönelik çalışmalara başlamıştır.²⁵ Komisyon toplantılarında öncelikle hangi maddelerin ivedilikle ele alınacağına dair istişareler yürütülmüş, 1916 tarihli tali komisyon layihasının içerdiği muhteva esas alınarak müzakerelere hemen başlanması uygun görülmüştür. Bu doğrultuda, tali komisyonca tespit edilen esaslar içinden *sözleşme serbestisi* başlığı ile bu esasa temas eden 1879 tarihli *Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Kanunu*’nun 1914’te tadil edilen 64. maddesi²⁶ öncelikli gündem olarak ele

²² *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 13-14-15, s. 15 (Ek kısım 2).

²³ *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 13-14-15, s. 15 (Ek kısım 2).

²⁴ *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 13-14-15, s. 15 (Ek kısım 2); *Ceride-i Adliye*. 1339-1340, cilt 1, sayı 16-17-18, s. 17-20 (Ek kısım). Ayrıca komisyon tarafından belirlenen yeni fihrist için bu makalenin *Ekler* kısmına bakınız.

²⁵ 14 Ağustos 1923’te Seyyid Bey’in Adliye Vekilliğine tayini üzerine, Komisyon riyaseti başkan vekili sıfatıyla Osman Bey tarafından deruhte edilmiştir. Bu suretle 29. oturumdan itibaren başlayan oturum silsilesinin adı geçen tarihten sonra icra olduğu anlaşılmaktadır. Bu meyanda komisyon çalışmalarının 30 Haziran’da tamamlanan ilk safhası ile müteakip safha arasındaki kronoloji de açıklık kazanmaktadır. Bkz. *Ceride-i Adliye*. 1339-1340, cilt 1, sayı 16-17-18, s. 17-20 (Ek kısım).

²⁶ *Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Kanunu*’nun 1914 tarihinde tadil edilen 64. Maddesi: “*1- Kavânîn ve nizâmât-ı mahsûsa ile memnu ve adap ve intizam-ı umumiyeyi muhil olmayan ve ehliyet-i âkideyn gibi ahvâl-i şahsiyeye ve irs ve intikale ve nukut ve akârât-ı mevkufenin ve emval-i gayrimenkulenin tasarrufuna müteallik kavâid ve ahkâma muhalif bulunmayan bilcümle mukâvelât ve taahhüdât ahkâmı akitler haklarında meri ve muteberdir; şu kadar ki makûdünaleyh mümkünü’l-husul değilse, butlan iddiası mesmûdur.*

2- Mal-ı mütekavvim olan her şey makûdünaleyh olabilir. Alelülak tedavülü müteârif olan ayan ve menafi ve hukuk, mal-ı mütekavvim hükmündedir. Âtiyen mevcut olacak eşya üzerine akdedilecek mukâvelât dahi muteberdir.

3- Mukavelenin nikât-ı esasiyesi hakkında âkideynin muvafakatleri hasıl olduğu takdirde nikât-ı fer’îyesi meskûtiinanah kalmış olsa bile akit tamam olmuş addolunur. Nikât-ı fer’îye hakkında muvafakat-ı tarafeyn hasıl olmadığı surette mahkeme işin mahiyetini nazar-ı dikkate alarak nikât-ı mezkûreyi tayin eder.” Bkz. *Düstûr. İkinci Tertip*. Cilt 6, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1334, s. 653-654.

alınmıştır.²⁷

Bir önceki oturumda (29. oturum) açılıp tamamlanamayan sözleşme serbestisi ve Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Kanunu’nun 1914 tadilatlı 64. maddesi etrafındaki müzakerelere devam olunmuştur. Ancak Başkan Vekili Osman Bey, söz konusu konuyla ilgili genel tartışmayı derinleştirmektense sözleşme serbestisine dair madde metinlerinin tespiti sırasında yeniden ve daha isabetle ele alınmasını teklif ederek müzakere faslının hazırlanacak maddelere yoğunlaştırılmasını uygun görmüştür. Bu çerçevede, gündeme geçilmeden önce Osman Bey, *vecâib* (borçlar) bahsi altında yer verilmesi tasarlanan yaklaşık 30 maddeyi İsviçre Borçlar Kanunu’ndan bizzat tercüme ettiğini, bunların okunup zapta geçirilmesini, ardından da madde madde müzakere edilmesini önermiştir. Osman Bey’in teklifi doğrultusunda tercüme edilen maddeler, okunarak tutanağa işlenmiştir. Komisyonun, önceki toplantılarında belirlediği medeni kanun fihristini esas alarak İsviçre Borçlar Kanunu’nda da olduğu üzere *vecâib* kısmının 1. maddesinde akdin tarifine yer verilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Bu itibarla Mecelle’nin 103. maddesinde yer alan akdin tanımı *vecâib* kısmının ilk maddesi olarak kabul edilmiştir.²⁸ Akabinde, 2. madde görüşmelerine dönmüştür. 2. madde olarak kabulü öngörülen 64. maddenin 3. fıkrası lafız ve anlam bakımından etraflıca tetkik edilmiştir. Neticede, lafzi redaksiyonunun ileride yeniden gözden geçirilmesi kaydıyla 64. maddenin 3. fıkrası aynen benimsenmiş ve 2. madde olarak kabul edilmiştir.²⁹

Vâcibât Komisyonu, yukarıda da değinildiği üzere yeni medeni kanun taslağının hazırlanması meyanında *vecâib* başlığına ait ilk 2 maddeyi devletin mevcut müktesebatından iktibas suretiyle kayda geçirmiştir. Daha sonra Osman Bey tarafından İsviçre Borçlar Kanunu’ndan tercüme edilen maddeler ardı ardına okunarak toplantı gündemine alınmıştır. 31. oturumla birlikte başlayan bu süreç 41. oturum da dahil olmak üzere komisyonun çalışmalarına ara verecekleri zamana kadar sürmüştür. Bu oturumların tamamında komisyon üyelerince önce Osman Bey tarafından tercüme edilen madde tahlil edilmek suretiyle etraflıca düşünülmüş, müzakerelerin devamında maddenin hangi lafız ve anlamı içerecek şekilde kabul edilmesi gerektiğiyle ilgili görüş alışverişinde bulunularak maddenin son şekli kararlaştırılmıştır. Uzunca müzakerelerin söz konusu olduğu bu toplantıların neticesinde ortaya konan birikim aşağıda tablo şeklinde gösterilmeye çalışılmıştır.³⁰

Vâcibât Komisyonunca Mevcut Müktesebata Dayanarak Belirlenen Maddeler	
Madde 1: <i>Akit, tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüt etmeleridir ki icab ve kabulün irtibatından ibarettir.</i> ”	
Madde 2: <i>Mukavelenin nikât-ı esasiyesi hakkında âkideynin muvafakatleri hasıl olduğu takdirde nikât-ı fer’îyesi meskûtüneh kalmış olsa bile akit tamam olmuş addolunur. Nikât-ı fer’îye hakkında muvafakat-ı tarafeyn hasıl olmadığı surette mahkeme işin mahiyetini nazar-ı dikkate alarak nikât-ı mezkûreyi tayin eder.</i> ”	
İsviçre Borçlar Kanunu’ndan Tercüme	Vâcibât Komisyonunca Kararlaştırılan

²⁷ *Ceride-i Adliye*. 1339-1340, cilt 1, sayı 16-17-18, s. 21-26 (Ek kısım).

²⁸ Ali Haydar Efendi. *Dürrü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*. Cilt 1, 2. Baskı, DİB Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 199.

²⁹ *Ceride-i Adliye*. 1339-1340, cilt 1, sayı 16-17-18, s. 21-26 (Ek kısım).

³⁰ Vâcibât Komisyonunca gerçekleştirilen konuyla ilgili müzakerelerinin tamamı ve tabloda yer alan detaylar için sırasıyla bkz. *Ceride-i Adliye*. 1339-1340, cilt 1, sayı 16-17-18, s. 21-80 (Ek kısım); *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 1, sayı 19-20-21, s. 81-144 (Ek kısım); Sönmez, Muhammed İkbâl, *Cumhuriyet Dönemi Kanunlaştırma Çalışmaları (1923-1926)*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025, s. 128-135.

Edilen Maddeler	Maddeler
Madde 3- “Bir şahsa karşı îcab-ı akitte bulunan kimse îcabın kabulü için bir mehil tayin etmiş olursa mehl-i mezkûrun inkizâsına değin bu îcabından rücu edemez. İnkizâ-yı mehle kadar haber-i kabul vasil olmaz ise îcab batıl olur.”	Madde 3: “Îcabda kabul için tayin olunan mehil lüzum ifade eder. İnkizâ-yı mehle kadar haber-i kabul vasil olmaz ise îcab batıl olur.”
Madde 4- “Kabul için bir mehil tayin olunmaksızın hazır bulunan bir şahsa karşı îcab dermeyeran olduğu takdirde bu îcabı derhal kabul-ı vaki olmamış ise îcabı dermeyeran eden kimse işbu îcab ile mukayyet olmaz. Tarafeyn veyahut vekilleri beyinde bizzat cereyan eden muhabere telefon vasıtasıyla olduğu takdirde akit tarafeyn-i hazıran beyinde vaki olmuş addolunur.”	Madde 4: “Vicahen bilâ-tevkît vaki olan akitte ba‘de‘l-îcab nihayet-i meclise kadar tarafeyn muhayyerdir. Ba‘de‘l-îcab kable‘l-kabul ahad-ı tarafeynden i‘râza delalet eden bir kavil veyahut fiil bulunursa îcab batıl olur kabule mahal kalmaz. Telefonla vuku bulan akitler müşâfeheten vuku bulan akitler gibidir.”
Madde 5- “Hazır olmayan bir şahsa karşı mehil tayin olunmaksızın îcab dermeyeran olduğu takdirde îcabı dermeyeran eden kimesne zamanda ve suret-i muntazamada tebliğ olunmuş bir cevabın vüruduna intizar edebileceği saate değin îcab-ı mezkûr ile mukayyettir”	Madde 5: “Müşâfehe suretiyle olmayan akitlerde bilâ-tevkît vaki olan îcab diğer tarafa bi‘l-vusul müteakiben gönderilecek cevab-ı mucibe gelebilmek için bermutat müruru zaruri olan müddet geçinceye değin lüzum ifade eder. Bu müddet zarfında vasil olabilecek surette gönderilmiş olan cevab-ı kabul geç varit olup da mucip akitten udûlünü derhal bildirmediği takdirde akit muteber olur.”
Madde 6- “Îcab-ı dermeyeran eden kimesne gerek maslahatın mahiyet-i mahsûsasından ve gerek ahvâl-i sâireden dolayı bir kabul-i sarîha intizar mecburiyetinde bulunmadığı takdirde bir mehl-i münasip zarfında îcab-ı mezkûr reddolunmamış ise akde tamam olmuş nazarıyla bakılır.”	Madde 6: “Îcab edilen akdin mahiyetine veyahut bu hususta cari olan örf ve âdete nazaran sarahaten kabule ihtiyaç olmayan ahvâlde mehl-i mutad zarfında îcabın reddolunmaması ile akit mün‘akid olur.”
Madde 7- “Îcab dermeyeran eden kimesne bu babda birtakım kuyûd-ı sarîha dermeyeran etmiş veyahut kendisinin taahhütten azade olmak niyetinde bulunduğu bazı ahvâlden veya maslahatın mahiyet-i mahsûsasından istidlal olunmuş olur ise şahs-ı merhum îcab-ı mezkûr ile mukayyet değildir. Tarife ve fiyat-ı câriye gibi şeyler irsal-i îcab sayılmaz.”	Madde 7: “Mücibin taahhüd-i katiyi iltizam eylemediği gerek bazı ahvâlden ve gerek maslahatın mahiyet-i mahsûsasından veya hin-i îcabda kuyûd-ı ihtirâziye dermeyeran etmesinden anlaşılır ise mücib işbu îcabla mukayyet olmaz. Tarifenin fe‘y-i cari pusulası gibi şeylerin irsal-i îcab mahiyetinde telakki olunmaz. Fiyatlar işaret edilerek eşya teşhiri îcab addolunur.”
Madde 8- “Bir şey ifası mukabilinde bir meblağ-ı muayyen ita edeceğini ilan ile vadeden kimse vadine tevfikân meblağ-ı mezkûru ifaya mecburdur. Eğer o kimse bir şey ifa olduğu kendisine vasil olmaksızın vadini geri alırsa meblağ-ı mev‘ûdu tecavüz etmemek üzere bilâ-hile yapılan masarifi tazmine mecburdur. Lakin ümid-i muvaffakiyet mefkûd olduğunu ispat ettiği surette bir gûnâ damân lazım gelmez”	Madde 8: “Muhatap tayin olunmaksızın bir işin ifası mukabilinde alenen bir ivaz itası taahhüt şeklinde vuku bulan îcab ile Cuâle mün‘akid olur. İşin ifasından mukaddem hilafını ilan etmediği takdirde câilin hakk-ı rücuu vardır. Şu kadar var ki, amile sebk eden mesaisi ile vuku bulan sarfiyatına mukabil taahhüt olunan ivazı tecavüz etmemek üzere câil tazminat itasına mecburdur. Fakat işbu mesai ve sarfiyat neticesinde talep olunan amelin husulü mümkün

	<i>olmayacağını ispat ederse damândan beri olur.”³¹</i>
Madde 9- “İcab geri alındığı takdirde istirdat keyfiyeti icabın vusulünden evvel veyahut aynı zamanda muhataba vasıl olur. Veyahut istirdat icabın vürudundan sonra vasıl olmakla beraber muhatap icab hakkında malumat almaksızın kendisine tebliğ olunur ise icab-ı vaki keenlemyekün nazarıyla bakılır. Kaide-i mezkûre kabulün istirdadı hususunda tatbik olunur.”	Madde 9: “Haber-i rücu icabdan mukaddem veya icab ile birlikte muhataba vasıl olur veyahut muahharan vürut edip de muhatap icaba ıtılardan akdem ondan rücu edildiğine vâkıf bulunursa icab batıl olur. Aynı kaide kabulden rücu hakkında da caridir.”
Madde 10- “Gaipeler beyninde icra olunan akit, kabulün irsali anında hüküm ifade eder. İcabın kabul-i sarihe iktiran etmesi lazım olmayan ahvâlde akdin ahkâmı icabın vusulü anından itibaren cereyana başlar.”	Madde 10: “Müşâfeheden vaki olmayan akitlerde hüküm-i inikat haber-i kabulün irsali anına irca olunur. Kabul-i sarihe ihtiyaç olmayan ukûdâtda ise hüküm-i mezkûr icabın taraf-ı diğere vusulü anında mürettep olur.”
Madde 11- “Kanunen sarahat-i mahsûsa olmadıkça ukûdun sıhhati bir şekl-i mahsûsa riayet ihtiyacından varestedir. Kanunen muayyen olan şeklin derece-i şümul ve ahkâmı hakkında bir şart-ı muhalif olmadığı takdirde akd-i muayyen olan şekle riayet olunarak icra olunmadıkça muteber olmaz.”	Madde 11: “Ukûdda inikat hilafı, kanunen tasrih olunmadıkça bir gûnâ merasime tabi değildir. Merasime -memurun-bih olduğu yerlerde- adem-i riayet kanunen başkaca bir hüküm mevcut değil ise akdin bulanını mûcib olur.”
Madde 12- “Kanun bir akdin tahrirî olmasını emrettiği takdirde yapılan muamele ile mütenakız olmayan şerait-i mütemmime ve fer‘iye hariç olmak üzere bu kaide akdin vuku bulan tadilatına da tatbik olunur.”	Madde 12: “Tahrirî olması memurun-bih olan akdin tadili de şekl-i tahrirîye tabidir.”
Madde 13- “Kanunun tahrirî olmasını emrettiği akitten dolayı ifası vecâibe mecbur tutulan bilcümle eşhas tarafından akd-i mezkûrun imza edilmesi lazım gelir. Eğer kanunen başka türlü bir sarahat yok ise bir mektup veyahut bir telgrafname asıllarında akitten dolayı mesul olanların imzaları bulunmak şartıyla şekl-i tahrirîye müsavi addolunur.”	Madde 13: “Şekl-i tahrirîye tabi akitlerin vecibe deruhte edenlerce imza edilmesi lazımdır. Kanunen hilafına sarahat olmayan yerlerde nüsha-i asliyesi mümzî olan telgrafname ve mektup şekl-i tahrirî makamına kaim olur.”
Madde 14- “İmza âkidin eliyle tahrir olunmak şarttır. Bazı âlât vasıtasıyla vazolunan imza mesâlih-i vakıaya göre örfen şayan-ı kabul görülmüş olmadıkça kâfi addolunamaz. Binaenaleyh kesretli bir surette meydan-ı tedavüle çıkarılan evrak-ı nakdiye ve kıyemîyeye bazı alet vasıtasıyla imza vazı caizdir. Âmâların	Madde 14: “İmzanın vecibe deruhte eden kimse tarafından vazedilmesi lazımdır. Ancak teamülün tecviz ettiği mevâdda müteallik vesaikin ve bilhassa kesretle mevki-i tedavüle çıkarılan kıymetli evrakın imzasında alet-i mahsûsa istimali caizdir. İmzaları usul-i dairesinde tasdik veya hîn-i imzada

³¹ Bu maddenin müzakereleri esnasında ilgili maddenin içeriğinin *cuâle* (bir işin yapılması karşılığında ücret taahhüt etme, mükâfat vaad etme) ahkâmına benzer olması nedeniyle bu maddenin belirlenmesinde önce Malikî Mezhebine daha sonra Alman Medeni Kanunu’nun konuyla ilgili olan 658., 659., 660., 661. maddelerine müracaat edilerek belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 14, s. 304-307; *Ceride-i Adliye*. 1339-1340, cilt 1, sayı 16-17-18, s. 55-60, 66-76 (Ek kısım).

<i>imzaları îcabî vech ile tasdik olunmadıkça veya imzalarını vazettikleri esnada yaptıkları muamelenin metnini tanıdıkları sabit olmadıkça kendilerini mesul etmez.”</i>	<i>mazmunlarına vukufları ispat edilmedikçe âmâların imza ettikleri vesaik kendilerini ilzam etmez.”</i>
Madde 15- “Tahrir-i imzaya muktedir olmayan her bir şahıs imza yerine eliyle senet zîrine vazolunmuş ve îcab-ı kanunisi veçhile tasdik kılınmış bir işaret veyahut bir şehadet-i resmiye istimal etmek salahiyetini haizdir. Kambiyo poliçesine müteallik ahkâm-ı kanuniye mahfuzdur.”	Madde 15: “İmzasını bizzat tahrir edemeyen kimsenin, tarafından vaz kılındığı resmen musaddak olan mührü veya işaret-i mahsûsası muteberdir. Tatbik mührü tevsik olduğu daire-i resmîyedeki muameleye münhasır kalmak üzere bizzat vaz-ı imza gibi addolunur.”
Madde 16- “Kanunen bir şekl-i mahsûsa tabi olmayan bir akde, tarafeyn-i âkideyn bir şekl-i mahsus verilmesini taahhüt ettikleri halde tarafeyne ancak şekil-i mezkûrun tatbiki takdirinde kendilerini mülzim addetmiş nazarıyla bakılır. Eğer tarafeyn tafsilat-ı katiyeye girişmeksizin şeklin tahrirî olmasını kararlaştırmışlar ise kanunun bu şekil hakkında tatbikini emrettiği ahkâma riayete mecburdur.”	Madde 16: “Kanunun emretmediği mevâzide tarafeyn akde bir şekl-i mahsus itasında ittîfak ettiği hâlde şekl-i mezkûr dairesinde tanzim edilmedikçe akit muteber olmaz. Ahkâmı tafsil etmeksizin şekl-i tahrirîye tebaan icrayı akit için itilaf eden tarafeyn, şekl-i tahrirî hakkındaki mevâdd-ı kanuniyeye tevfiğ-i muameleye mecburdur.”
Madde 17- “Sebebi beyan olunmamış olsa bile bir deyn ikrarı sahih ve muteberdir.”	İsviçre Borçlar Kanunu’ndan 17. madde olarak tercüme edilip teklif olunan madde, komisyon üyelerinin çoğunluk oylarıyla reddedilmiş, bu maddenin kanun metnine eklenmesi uygun görülmemiştir
Madde 18- “Bir akdin şekil ve şeraitini takdir için gerek sehven ve gerek mukavelenin mahiyet-i hakikiyesini ketim maksadıyla tarafeynin istimal ettikleri ve tâbirat-ı gayr-ı sahîhayı nazar-ı itibara almaksızın âkideynin makâsıd-ı müştereke ve hakikiyelerini taharri etmek lazım gelir. Bir deynin tahriren ikrar olunmuş bulunmasına itimaden dâin mevkiine geçen bir şahs-ı sâlise karşı medyun bulunan şahıs muvazaa iddiasına kıyam edemez.”	Madde 18: “Ukûdda itibar, makâsıd ve maânîyedir, elfâz ve mebânîye değildir. Binaenaleyh bir akdin mahiyet ve ahkâmını tayin için âkideynin gerek sehven ve gerek akdin mahiyet-i hakikiyesini ketim maksadıyla tarafeynin istimal ettikleri elfâz ve maânîyi nazar-ı dikkate almaksızın âkidlerin makâsıd-ı müştereke ve hakikiyesi aranmak lazım gelir. İkrar bi’l-kitabeye müsteniden dâin sıfatını ihraz eden şahs-ı sâlise karşı medyun, muvazaa iddiasını dermeyan edemez.” ³²
Madde 19- “Bir akdin mevzuu kanunun hududu dâhilinde kemal-i hürriyetle tayin olunabilir. Kanun bilâ-tehalüf meri veya memnu olması lazım olan bir kaide-i hukukiye vazetmiş veyahut metn-i kanuna muhalif olarak yapılan muamele ahlaka veya intizam-ı ammeye ve ahkâm-ı şahsiyeye mugayir bulunmuş olmadıkça tarafeynin akdettikleri mukâvelâtı itibardan	Madde 19: “Kavânîn ve nizâmât-ı hususiye ile memnu ve adap ve ahlakı ve intizam-ı ammeyi muhil olan ve ehliyet-i âkideyn gibi ahvâl-i şahsiyeye vâris ve intikal ve vasiyete ve nukut ve akârât-ı mevkûfenin ve emval-i gayrimenkulenin tasarrufuna müteallik kavâid ve ahkâma muhalif bulunan ve makûdünaleyhi mümteni’-l-husul olan bilcümle ukûdât ve taahhüdât batıldır.

³² Bu maddenin müzakereleri esnasında ilgili maddenin içeriğinin Alman Medeni Kanunu’nun 116., 117., 118., 133., 140., 157. ve 405. maddeleriyle de ilgili hususları karşılaştırması nedeniyle söz konusu madde detaylarıyla ortaya konarak gerek Mecelle’ye gerek Alman Medeni Kanunu’na gerekse İsviçre Borçlar Kanunu’na atıfla belirlenmiştir. Bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 1, sayı 19-20-21, s. 93-98, 99 (Ek kısım); Ali Haydar Efendi, s. 45-49.

<i>sakit addetmez.”</i>	<i>Makûdünaleyhin müeddi-i niza olacak bir cehaletle meçhuliyeti akdi ifsat eder. Bir akit zımında tarafeynin bir şahs-ı sâlis lehine şart dermeyan etmesi caizdir. Bu hâlde meşrutun-lehin meşrutun-aleyhe karşı hakk-ı müracaatı vardır. Mal-ı mütekavvim olan her şey makûdünaleyhe olabilir. Ale’l-ıtlâk tedavülü müteârif olan a’yân ve menafî ve hukuk mal-ı mütekavvim hükmündedir. Âtiyen mevcut olacak eşya üzerine yapılacak ukûdât dahi muteberdir.”³³</i>
Madde 20- Bu madde tutanakta yazılmamıştır.	Bu madde tutanakta yazılmamıştır
Madde 21- “Âkideynden birinin taahhüt ettiği bedel ile diğer tarafın deruhte ettiği ... beyninde bedihi bir nispetsizlik vukuu takdirinde eğer keyfiyet-i gabin bir tarafın müzayaka veya hiffet veya tecrübesizliğinden bilistifade vukua getirilmiş ise mağbûn olan bir şahsı bir sene zarfında akdi feshettiğini bi’l-beyan ita ettiği şeyi istirdat edebilir. Mezkûr bir sene müddet-i akdin icra olunduğu tarihten itibaren cereyana başlar.”	İsviçre Borçlar Kanunu’ndan tercüme edilip teklif olunan bu maddenin komisyonca daha sonra nazar-ı itibara alınacağı belirtilerek yazılması ertelenmiştir.

Yukarıdaki tablodaki hususlar, komisyon tutanaklarıyla birlikte değerlendirildiğinde; Vâcibât Komisyonunun üyeleri tarafından uzunca bir müzakere dizisi sonucu kabul edilen maddelerin, genel sistematik ve birçok temel hüküm bakımından İsviçre Borçlar Kanunu’nu ana hatlarıyla takip etmekle birlikte, bunun bire bir tercüme şeklinde değil, nispeten de olsa seçici ve uyarlayıcı bir tarzda gerçekleştirildiğini söylemek mümkün gözükmektedir. Nitekim bazı maddelerde İsviçre Borçlar Kanunu’nda yer aldığı şekli esas alınmış, sadece yerleşik hukuk diline uygun bir terminoloji tercih edilmiştir. Örneğin îcabın belirli bir süreyle bağlılığına ilişkin 3. maddede “*mehil*” ve “*lüzum*” kavramlarının kullanılması. Bazı maddelerde ise metin, yalnızca dil bakımından değil, içerik bakımından da fıkıhtaki ve uygulamadaki durumuyla telif edilmiştir. 4. maddede akit meclisinde hazır bulunanlar arasında yapılan sözleşmelerde îcabın derhal kabul edilmemesi hâlinde bağlayıcılığını yitireceğine dair İsviçre Borçlar Kanunu’nda yer alan kuralı, “*vicahen bilâ-tevkât vâki olan akit*” ve “*nihayet-i meclis*” kavramlarıyla ifade edilerek klasik akit meclisi teorisiyle uyumlu hâle getirilmeye çalışılmıştır. Buna karşılık komisyon, İsviçre metninden tercüme edilen 17. maddede sebebi belirtilmemiş borç ikrarının geçerliliğini ve 21. maddede “gabin, müzayaka, tecrübesizlik” hâllerine bağlanan iptal hakkını uygun görmemiş, birincisini tamamen reddetmiş, ikincisini ise ileride yeniden ele almak üzere ertelemiştir. Bu tablonun, Vâcibât Komisyonu tasarısının İsviçre Borçlar Kanunu’nu esas almakla birlikte, fikhî kavram ve kaidelerle yeniden ifade eden, kimi hükümleri değiştirerek uyarlayan, kimilerini ise bilinçli olarak dışarıda bırakan seçici ve uyarlamacı bir kanunlaştırma

³³ Osman Bey tarafından tercüme edilen 19. madde, önceki maddelerde olduğu şekliyle incelenmemiştir. Aksine tercüme edilen madde yerine daha önce de değinilen Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Kanunu’nun 1914’te tadil edilen 64. maddesi komisyonun detaylı müzakeresine konu olmuştur. Tutanaklardan anlaşıldığı kadarıyla 64. maddenin; İsviçre Borçlar Kanunu’ndan aktarılan maddenin içeriğini daha iyi bir şekilde karşılayacağı ve mevzuata daha uygun bir birikim oluşturacağı kanısında olan komisyon üyeleri tarafından bu madde tadile konu edilerek yeni lafzıyla 19. madde olarak yazılmıştır. Bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 1, sayı 19-20-21, s. 100-130 (Ek kısım).

girişimi niteliği taşıdığı belirtilebilir.

Vâcibât Komisyonuna ait tutanaklar 41. içtimadan sonra kesilmektedir. Aynı tarihlerde kurulan diğer Tadil-i Kavânîn Komisyonlarında da olduğu gibi yeni bir toplantının yapılıp yapılmadığına yahut mesainin akıbetine dair herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Bu başlık altında derlenen tüm veriler ışığında; 3 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak en az 1923 Eylül ayının ortasına kadar mesai yürüten³⁴ Vâcibât Komisyonunun toplamda 41 toplantı gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu süreçte hazırlanması tasarlanan medeni kanunun ana hatları tayin edilmiş, fihristi kesinleştirilmiş ve komisyonun görev alanına giren konulardan vecâib kısmında yer alacak maddelerin azımsanmayacak bir kısmı müzakere edilmiştir. Müzakereler esas itibarıyla İsviçre Borçlar Kanunu'ndan tercüme edilen maddeler ve özelde Mecelle genelde ise fıkıh müktesebatı üzerinden yürütülmüştür. Sonuçta 19 maddenin belirlendiği komisyonun çalışmaları somut bir birikim oluşturma açısından önem arz etmektedir.

Komisyon, faaliyetleri bir süreliğine tatil edildikten sonra, 1924 (Rumi: 1340)'ün 2. çeyreğinde yeniden mesaiye başlamıştır. 1923 tarihli komisyonca belirlenen maddeler aynı isimli 1924 komisyonunun gündemine taşınmıştır. Bu itibarla ilk komisyonun mesaisi ve somut birikimi 2. komisyon çalışmaları için dolaysız bir zemin oluşturmıştır.

II. 1924 TARİHLİ VÂCİBÂT KOMİSYONU VE HUKUKİ DÜZENLEME ÇALIŞMALARI

Mesaiye 3 Mayıs 1923'te başlayan ve kısa bir müddet sonra faaliyetleri askıya alınan Vâcibât Komisyonu, önemli sayılabilecek çalışmalarına rağmen istenilen seviyede bir müktesebat ortaya koyamamıştır. Elbette bu durumun ortaya çıkmasında dönemin konjonktürü ve komisyonun çalışma takviminin darlığı gibi hususlar etkilidir. Nitekim komisyon mayıs başında faaliyete geçmiş, yalnızca birkaç ay çalışabilmiştir. Bu süre zarfında yeni medeni kanunun çerçevesini tayin edip konu başlıklarını müzakereye açmış ve birçok hukuki birikimi mukayeseli bir biçimde ele alarak yaklaşık 19 maddeyi kaleme almıştır. Tutanaklardan anlaşıldığı kadarıyla komisyon, detaylı ve sistemli bir yöntem izlemeye gayret etmişse de faaliyet dönemi boyunca devletin yaşadığı siyasi istikrarsızlık ve hemen ardından gelen Millî Mücadele süreci, kanunlaştırma çalışmalarının beklenen ölçüde sağlıklı biçimde yürütülmesini büyük ölçüde güçleştirmiştir.³⁵

³⁴ Komisyon tutanaklarında tarih düşülen son tutanak 9 Eylül 1339 (Miladi: 1923) tarihini taşımakta olup otuz altıncı oturuma aittir. Bu itibarla, komisyonun söz konusu tarihten sonra en az beş oturum daha gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca İstinaf Hukuk Reisi Vehbi Bey, Adliye Vekâletinin 15 Eylül 1339 (Miladi: 1923) tarihli tezkeresi ile komisyon üyeliğine seçilmiştir. Bu tezkerenin otuz sekizinci oturumunda okunması, Vâcibât Komisyonunun faaliyetlerinin Eylül ayının en az ikinci yarısına kadar sürdüğünü göstermektedir. Bkz. *Ceride-i Adliye*. 1339-1340, cilt 1, sayı 16-17-18, s. 76 (Ek kısım); *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 1, sayı 19-20-21, s. 93 (Ek kısım).

³⁵ Değinen hususları desteklemesi bakımından dönemin Adliye Vekili Seyyid Bey'in, "Son söz olarak şu ciheti de arz edeyim ki, adli ıslahat adı altında alelacele bir kanun yapmak doğru olamaz, zararlıdır. Almanlar son medeni kanunlarını ancak 15 senede meydana getirebildiler. Memlekete, milletin örf ve âdetine, milletin içtimâî bünyesine uygun kanunlar yapmak kolay bir şey değildir" ve "Kanun-ı medenimiz ciddi ve uzun mesai neticesinde ileride ikmal olunacaktır. Zaten bu hususta isticlal etmek doğru değildir. Almanlar Alman kanun-ı medenisini 30 senede vücuda getirmişlerdir. Fransızcaya ancak 15 senede tercüme edebilmişlerdir. Alelacele tercüme edilmiş kanunların kabiliyet-i tatbikiyeleri olmadığı bilahare anlaşılıp hükümleri sakit oluyor. Faideli ve lazım olan, kanunları ancak tatbik kabiliyetini haiz olacak

Sonuç olarak, 1923 tarihli komisyonun kendilerine tevdi olunan vazifeyi mevcut imkân ve zemin dâhilinde azami ölçüde bir gayretle ifa etmeye çalıştıkları ancak Türkiye’nin yeni bir siyasal safhaya geçmesiyle birlikte mesailerinin geçici olarak tatil edildiği anlaşılmaktadır. Bu yeni safhanın başlangıç noktasını 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanı meydana getirmiştir. Cumhuriyet’in ve devamında ardı ardına gerçekleşen kimi siyasal dönüşümlerin adli teşkilat ve kanunlaştırma politikalarını yeni bir eksene oturttuğunu söylemek mümkündür.³⁶ Bu doğrultuda Gazi Mustafa Kemal Paşa, Meclis’te adliye ıslahatına atfettikleri önemi 1924 yılındaki Meclis açılış konuşmasında bir kez daha vurgulayarak adli telâkkilerin *asrın icaplarına mutabık olmayan bağlardan* süratle arındırılmasını ve seri, kati bir şekilde adaleti temin eden medeni usullere intikali açıkça hedef göstermiştir.³⁷ Bu yöneliş, aynı dönemde Batı’da eğitim görmüş genç hukukçuların, kanunların kuramsal dayanağını Batı hukukunda arama çağrılılarıyla da birleşmiştir.³⁸

Cumhuriyet’in ilanını müteakip atılan kurumsal adımlar, aslında girişilecek her türlü hukuki faaliyette nasıl bir yol izleneceğinin bir bakıma tezahürü sayılabilir. Şu hâlde 3 Mart 1924’te hilafetin ilgasının ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birliğin kabulünün, akabinde 8 Nisan 1924’te şer’î mahkemelerin, “*devletin daha asri esaslara uygun olarak yeniden tanzimi*” denilerek kaldırılmasının, adli yapının laik ve yeknesak bir zeminde yeniden düzenlenme girişimini mümkün kıldığı söylenebilir.³⁹

Hâl böyle iken Tadil-i Kavânîn Komisyonlarının (Vâcibât Komisyonu, Ahkâm-ı Şahsiye Komisyonu, Mevâdd-ı Müstâcilenin Tadiline Memur Mecelle Komisyonu, Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye Komisyonu, Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Komisyonu, Kanun-ı Ceza Komisyonu, Kanun-ı Ticaret Komisyonu), Cumhuriyet’in ilanını izleyen siyasal ve kurumsal adımların ardından 19 Mayıs 1924 tarihi itibarıyla yeniden faaliyete geçirilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁰ Bu bağlamda gerek Vâcibât

mahiyette vücuda getirmektir” şeklindeki değerlendirilmeleri önemi haizdir. Sırasıyla bkz. TBMM Zabıt Ceridesi. 03.03.1340, devre 2, cilt 7, içtima 2, s. 61; “Adliye Vekilinin Beyanâtı”. *Tanîn*, 21 Ağustos 1923.

³⁶ Bozkurt, Gülnihal. *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s. 187.

³⁷ Bu meyanda; Mustafa Kemal Paşa tarafından TBMM’nin ikinci dönem birinci toplanma yılını açarken belirtilen, “*Teşkilât ve ıslahat-ı adliyeye verdiğimiz ehemmiyeti, nasıl ifade etsek azdır. Gerçi bütçenin bugünkü hâlinde adliye için mühim menabi’ ayrılmıştır ve bu menabi’ mütemadiyen arttırılacaktır. Fakat, bundan mühim olan nokta; adlî telâkkimizi, adlî kanunlarımızı, adlî teşkilâtımızı, bizi şimdiye kadar şuuri, gayri şuuri tesir altında bulunduran, asrın îcâbâtına gayri mutabık revâbıttan bir an evvel kurtarmaktır. Millet, her mütemeddin memlekette olan terakkîyât-ı adliyenin, memleketin ihtiyâcâtına tevâfuk eden esâsâtını istiyor. Millet; seri ve kati adaleti temin eden medeni usulleri istiyor. Millet’in arzu ve ihtiyacına tabi olarak adliyemizde her gûna tesirâtın cesaretle silkinmek ve seri terakkîyâta atılmakta asla tereddüt olunmamak lâzımdır. Hukuk-u medeniyede, hukuk-u ailede takip edeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır. Hukukta idare-i maslahat ve hurafelere merbutiyet; milletleri uyanmaktan meneden en ağır bir kâbustur. Türk milleti, üzerinde kâbus bulunduramaz*” şeklindeki ifadeler için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi. 01.03.1340, devre 2, cilt 7, içtima 1, s. 5; Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I*, s. 347-348.

³⁸ Örnek olması bakımından “*Mazinin hataâîlûd yollarından sıyrılarak bilâ-istisna bütün kanunlarımızın istinatgâh-ı ilmilerini münhasıran Garp hukukunda aramak suretiyle ilmi bir vahdet-i adli temin etmek acil bir zarurettir*” bu minvaldeki açıklamalar için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 13-14-15, s. 617. Benzer örnekler için ayrıca bkz. *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 11, s. 524-528; *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 12, s. 557-560; Velidedeoğlu, s. 75; Bozkurt, s. 186-187.

³⁹ *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 1, sayı 19-20-21, s. 734-735; Velidedeoğlu, s. 75-76; Bozkurt, s. 186-188.

⁴⁰ *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 1, sayı 22-23-24, s. 849; *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 14, s. 318-

Komisyonunun gerekse diğer Kavânîn Komisyonlarının devletin mevcut hukuk müktesebatını belki de son defa sistemli biçimde gözden geçirerek faaliyet yürüttükleri belirtilebilir.

Yukarıda değinilen şartlar altında kurulan 1924 tarihli Vâcibât Komisyonu, Tadil-i Kavânîn Komisyonlarının mesai usullerini düzenleyen 19 Mayıs 1924 tarihli talimatname⁴¹ doğrultusunda faaliyetlere başlamıştır. Söz konusu talimatname, daha önceki 1916 ve 1923 tarihli talimatnamelerden kimi farklılıklarla ayrılmaktadır. Örneğin, önceki talimatnamelerde Batı hukuk mevzuatından istifade edilmesi gibi genel bir kayıt bulunurken yeni talimatnamede bu durum, “*yüksek medeniyeti temsil eden Garp milletleri asar ve kavânîn-i mütekâmilelerinden ahz ve istinbât*” şeklinde bir ifadeyle belirtilmiştir. Ayrıca önceki talimatnamelerde yer alan “*ahkâm-ı fikihiye ve hukukiyemizden istifade*” şeklindeki ifade kalıpları yerini “*mevzuat-ı hâzıra*”⁴² olarak daha biçimsel bir ifadeye terk etmiştir. Bu itibarla, 1924 tarihli talimatnamenin, Türkiye’nin yeni dönemine işaret eden siyasal-kurumsal dönüşümle uyumlu bir yönelim sergilemekte olduğunu belirtmek mümkün gözükmektedir.

Böylelikle Vâcibât Komisyonu bir önceki aynı isimli komisyonda görev yapan üyelerin çoğunluğunun katılımıyla 3 Haziran 1924 tarihinde toplantılarına başlamıştır. İlk oturumda talimatnamenin içeriğini müzakere eden komisyon üyeleri haftada en az 2 en fazla 3 gün toplanılmasını kararlaştırmışlardır. Komisyonun başkan ve üyeleri atıfta bulunulan kaynaktaki şekliyle şu kimselerden oluşmaktadır:⁴³

Başkan: İzmir Mebusu ve Adliye Vekil-i Sabıkı Seyyid Bey

Üye: İstanbul Mahkeme-i Asliye Reis-i Evveli Feyzi Daim Bey

Üye: Hukuk Müderrislerinden Ebül‘ulâ Bey

Üye: Hukuk Müderrislerinden Abdurrahman Münib Bey

Üye: Temyiz Reis-i Evvelinden mütekait Osman Bey

Komisyon tarafından yürütülen mesaiye ilişkin detaylara geçmeden şu kaydı düşmek gerekir: 1924 tarihli Vâcibât Komisyonunun faaliyetlerinin bütünü, toplantı sayısı ve bu toplantılara ilişkin zabıtlar tam olarak tespit edilememiştir. Bununla birlikte Ceride-i Adliye’nin muhtelif sayılarında, Komisyon Başkanı Seyyid Bey’in imzası ve üslubuyla kaleme alınmış bir dizi rapora ulaşılmıştır. Bu raporlar, hazırlanacak medeni kanunun borçlar hukuku kısmına dair komisyonca tespit olunan ilk 96 maddenin esbâb-ı mûcibeleri ile madde metinlerini ihtiva etmekte ve bazı yerlerde müzakerelerin vuku bulduğu tarih aralıkları da ayrıca kaydedilmektedir. Raporlardan anlaşıldığına göre 3 Haziran 1924’te ilk oturumunu gerçekleştiren komisyon üyeleri, 7 Eylül 1924’e kadar müzakerelerini fiilen sürdürmüştür.⁴⁴ Buna karşılık toplamda 251 maddeyi kayıt altına alan komisyonun, ilk 96 maddenin

319.

⁴¹ “Tadil-i Kavânîn Komisyonlarının Suret ve Tarz-ı Faaliyetine Dair Talimatname” başlıklı talimatname için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 1, sayı 22-23-24, s. 850.

⁴² Bu tabirle; devletin mevcut hukuk mevzuatı ve/veya fikhî müktesebat kastedilmektedir.

⁴³ *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 1, sayı 22-23-24, s. 849; *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1338-1341, sayı 14, s. 318; *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 26, s. 984.

⁴⁴ *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 26, s. 984; *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 28, s. 1145.

aksine 97 ila 251. maddeler bakımından Ceride-i Adliye’de yalnızca madde asılları neşredilip bu maddelerle ilgili herhangi bir oturum tarihi, tutanak özeti veya müzakere kaydına rastlanmamıştır.⁴⁵

Yukarıda belirtildiği üzere Vâcibât Komisyonu, sayısı ve mahiyeti tam olarak tespit edilemeyen oturumlarının sonunda, toplam 251 maddelik bir tasarı vücuda getirebilmiştir. Bu maddelerin ilk 96’sına ait esbâb-ı mûcibeler Ceride-i Adliye’de neşredilmiş, geri kalan maddeler bakımından ise müzakerelerin seyri, tarih ve tutanak bilgilerine ulaşılammıştır. Bu nedenle toplantıların içeriğini ve maddelerin yazımının nasıl bir usulle kayda geçirildiğini görünür kılmak üzere Komisyon Başkanı Seyyid Bey’in imzasını taşıyan ve Adliye Vekâletine sunulan raporlarda yer alan ilk 96 maddeye ilişkin esbâb-ı mûcibe layihalarının dikkat çeken hususlarını özetlemek isabetli olacaktır.

Öncelikle komisyonun hazırladığı tasarıda giriş mahiyetini taşıyan ve “*Medhal*” başlığıyla anılan 20 maddelik kısma temas etmek gerekir. Bu bölüm, esbâb-ı mûcibede de vurgulandığı üzere hem *Şark* hem *Garp* hukukuyla uyumlu olacak şekilde kurgulanmaya çalışılmış, maddeler kaleme alınırken Batı hukuk müktesebatı ile fıkıh müktesebatı mukayeseli ve ayrıntılı bir incelemeye tâbi tutulmuştur. Komisyon, tasarının 1. ve 2. maddelerini ehliyetin kazanılması ve ceninin ehliyeti konularına tahsis ederek başlangıçta ehliyet–zimmet ilişkisine dair temel yaklaşımını ortaya koymuştur. Uygulamada tereddüt doğmaması için cenin lehine sabit olabilecek hakların kapsamı açıkça gösterilmiştir. Bunu takiben 3 ila 9. maddeler, temyiz kudretinin dereceleri, rüşet yaşı ve bunların tasarrufların geçerliliğine etkisini sistematik biçimde düzenlemek üzere kaleme alınmıştır. Bu çerçevede, ehliyeti kısmen veya tamamen sınırlayan haller bakımından hangi işlemlerin muteber sayılacağı kanun metninde açıklığa kavuşturulmuştur. Müzakerelerin devamında komisyon, ehliyet arızalarının kapsamını cünun, ateh, sefeh, sarhoşluk ve ölüme ilişkin meselelerle sınırlamıştır. Batı kanunları ve fıkıh kaynakları birlikte taranarak yürütülen bu inceleme sonucunda 10 ila 20. maddeler tespit edilmiş ve metne eklenmiştir.⁴⁶

Vâcibât Komisyonu, Medhal kısmındaki 20 maddeyi tespit ettikten sonra, tasarının ana konularını teşkil eden bölümlerin müzakeresine geçmiştir. Bu bağlamda ilk olarak akit ve akdin kurulmasına dair birinci fasla ilişkin 21 ila 37. maddeler için bir başlık altında kısa bir esbâb-ı mûcibe yayımlanmıştır. Gerekçede önce akdin hukuki mahiyeti tayin edilmiş, ardından akde ilişkin çeşitli hükümlerin açıklanmasının zarureti belirtilmiştir. Bu çerçevede 21. madde, akdin tarifine tahsis edilmiş ve maddede icab ile kabulün, iki tarafın rızalarının birleşmesini ifade ettiği açıkça kaydedilmiştir. Devam eden maddelerin gerekçeleri, genel olarak zamanın şartları ve toplumun ihtiyacı vurgusu etrafında şekillenmiştir. Konular hem Batı kanunları hem de *ahkâm-ı hâzıra*⁴⁷ taranarak belirlenmiş, ne var ki bu meyanda genellikle Batı hukuku tercih edilmiştir. Nitekim

⁴⁵ 1-20. maddeler için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 26, s. 985-992; 21-51. maddeler için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 27, s. 1061-1068; 52-64. maddeler için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 28, s. 1145-1146; 65-92. maddeler için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 29, s. 1213-1218; 93-96. maddeler için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1341, cilt 2, sayı 30, s. 1309; 97-251. maddeler için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1926, cilt 3, sayı 40-41-42, s. 1-16 (Ek kısım); Ayrıca Vâcibât Komisyonu tarafından tespit edilen 251 maddelik tamamlanmamış kanun taslağının içerik tablosu için bu makalenin *Ekler* kısmına bakınız.

⁴⁶ *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 26, s. 984-992.

⁴⁷ Bu tabirle; devletin mevcut hukuk mevzuatı ve/veya fikhî müktesebat kastedilmektedir.

gerekçede, “Avrupa kanunlarının en yenisi ve ahkâm-ı fıkhiyemize en mülayimi olan İsviçre Kanun-ı Medenisinin bu husustaki hükümleri iktibas edilmekle birlikte, daha vazıh bir ifade ile madde tanzim olunmuştur” gibi ifadelerle yer yer rastlanmaktadır.⁴⁸

Komisyonun Adliye Vekâletine sunduğu gerekçeler, akit kuramının bu bölümünü iki kısım hâlinde temellendirmektedir. 38 ila 41. maddeleri içeren ilk kısımda Mecelle’nin 3. maddesinde yer alan “*ukûdda itibar makâsıd ve meâniyedir, elfâz ve mebâniye değildir*”⁴⁹ şeklindeki külli kaide açıkça esas alınmıştır. Ayrıca icab ve kabulde ciddiyetin zorunlu olduğu, hezelin (şakanın) hukuken sonuç doğurmayacağı belirtilerek maddelerin nihai lafzı bu çerçevede tespit edilmiştir. 43 ila 51. maddeleri içeren ikinci kısımda, “*serbesti-i mukavele esası*” başlığı altında Mecelle’nin, 105., 126., 205. ve 596. maddelerindeki⁵⁰ malın tarifi, *ma’dûmun* satımı ve menfaatlerin tazminine ilişkin hükümler, “*zamanın şartları ve memleketin ihtiyacı*”yla telif edilemediği gerekçesiyle tamamen tadile konu edilmiştir. Bu doğrultuda “*beyne’n-nâs mal sayılan her şeyin kanunen de mal kabul edileceği*”, fiilen mevcut olsun olmasın, mütekavvim olsun olmasın sözleşmeye konu olabileceği, ayrıca tedavülü yerleşik hak ve menfaatlerin de mal hükmünde tutulacağı benimsenmiştir. Uzun müzakerelerin ardından 43 ila 51. maddeler bu ilkeler doğrultusunda kaleme alınmış ve tasarıya eklenmiştir.⁵¹

51. maddeyi müteakiben Komisyon, iradeyi sakatlayan hâllerden ikrahı düzenleyen 52 ila 57. maddeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Esbâb-ı mûcibede, konu İsviçre ve Alman kanunlarındaki hükümler ile Mecelle hükümleri karşılaştırmalı biçimde ele alınmış, bu mukayese çerçevesinde gerekçelendirilmiş açıklamalar sunulmuştur. Müzakerelerin yeterli görüldüğü noktada, ikrah hükümleri genel itibarıyla İsviçre Borçlar Kanunu göz önünde bulundurularak kaleme alınmış ve tasarıya eklenmiştir.⁵²

Komisyon, müzakerelerine devamla birinci fasıl altında temsil bahsini ele alarak önce yetkiye dayalı temsili düzenlemiştir. Esbâb-ı mûcibede de açıklandığı üzere, vekâlet yoluyla kurulan akitlerden doğan haklar ile vekâletin sona ermesi hususunda ahkâm-ı hâzıra ile İsviçre Borçlar Kanunu arasında esaslı bir farklılık görülmemiştir. Bu nedenle 58 ila 64. maddeler kısmen İsviçre Borçlar Kanunu’ndan iktibas ve ilavelerle, kısmen de Mecelle’nin konuya ilişkin 1461., 1521., 1522., 1525. ve 1527. maddelerindeki⁵³ hükümler aynen benimsenerek tespit edilip kayıt altına alınmıştır. Komisyon, birinci babın ikinci fasılına geçmeden önce yetkisiz temsile dair 65 ila 69. maddelerin gerekçesine de kısaca temas etmiş; *fuzûlînin* (yetkisiz kimse) tasarrufları konusunda Şark ve Garp hukukları arasında -yetkili temsilde olduğu gibi- temel bir ayrım bulunmadığını belirtmiştir. Bu maddeler de maslahat ilkesi esas alınarak toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde formüle edilmiş ve kanun tasarısına eklenmiştir.⁵⁴

⁴⁸ *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 27, s. 1064-1607.

⁴⁹ Ali Haydar Efendi, s. 45-49.

⁵⁰ İlgili maddeler için sırasıyla bkz. Ali Haydar Efendi, s. 200-201, 212-213, 299-301, 841-846.

⁵¹ *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 27, s. 1068-1701.

⁵² *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 28, s. 1146-1151.

⁵³ İlgili maddeler için sırasıyla bkz. Ali Haydar Efendi, s. 2497-2505, 2589-2593, 2595-2598.

⁵⁴ *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 28, s. 1151-1153; *Ceride-i Adliye*. 1341, cilt 2, sayı 30, s. 1310-1312.

Komisyon, akit ve akitten doğan borçlara ilişkin birinci faslın esbâb-ı mûcibesini tamamlayıp Adliye Vekâletine bir raporla sunduktan sonra, haksız fiillerden doğan borçlara dair ikinci fasla geçmiştir. Seyyid Bey’in üslubuyla neşredilen bu bölüm, birinci fasla nazaran daha derli toplu kaleme alınmıştır. İkinci faslın esbâb-ı mûcibesi başlığı altında, 70 ila 96. maddelerin yazılış gerekçeleri beş bölüm hâlinde, genel bir üslupla ve ayrıntılara girilmeksizin ortaya konulmuştur.⁵⁵

İkinci fasla ilişkin esbâb-ı mûcibenin birinci bölümü, mali sorumlulukta failin kastı veya kusurunun bulunması ve şuur ya da idrakinin yerinde olması şartının gerekip gerekmeyeceği meselesini merkeze almıştır. Konuyla ilgili gerekçelerde, ahkâm-ı hâzıraya göre cezai sorumlulukta kasıt aranmakla birlikte, mali sorumlulukta kasıt, kusur veya idrak şartı bulunmadığından zarar doğmuşsa failin kastına bakılmaksızın tazmine mecbur olduğu vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, “*bilâ-sebebe-i meşru ismet-i mülk hiçbir vecih ile zail olmaz; hak asla heder edilemez*” ve “*mübaşir müteammid olmasa da dâmin olur*” külli kaideleriyle temellendirilmiştir. Ayrıca Mecelle’nin, 92., 912., 913., 916., 920. maddelerinin⁵⁶ de bu yaklaşımla uyumlu olduğu belirtilmiştir. Esbâb-ı mûcibenin devamında Batı kanunlarının ise tam tersi bir çerçeveye işaret ettiğini, mali sorumluluk alanında da cezai sahada olduğu gibi kasıt, irade, kusur şartı arandığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda İsviçre Borçlar Kanunu’nun 18. maddesi ile Alman Medeni Kanunu’nun ise 823., 827., 828. maddeleri referans gösterilmiştir. Sonuçta komisyon; fıkıhta (ahkâmı hâzıra) *ismet-i hukuk-ismet-i mülk nazariyesinin*, Batı’da ise *mesuliyet (taksir) kaidelerinin* ağırlık kazandığını ortaya koyarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*mine’l-kadim Avrupa kanunlarında hâkim olan bu esas, zamanımızda ortaya çıkan hukuki düşünce değişimiyle eski kuvvetini yitirerek, ismet-i hukuk nazariyesi galebe etmeye başlamıştır.*” Bu tercih doğrultusunda 70 ila 74. ve 91. maddeler, ismet-i hukuk nazariyesine göre kaleme alınmış ve tasarı metnine eklenmiştir.⁵⁷ Vâcibât Komisyonunca haksız fiilden doğan mali sorumlulukla ilgili yukarıdaki maddeler kaleme alınırken her ne kadar Batı hukuk mevzuatına referanslarda bulunulmuş olsa da bu maddeler devletin mevcut hukuk müktesebatına dayanak olan fikhî kaidelere uygun olarak tespit edilmiştir.

İkinci fasla ilişkin esbâb-ı mûcibenin ikinci bölümü, müteselsil sorumluluk konusunu ele almıştır. Esbâb-ı mûcibede, Mecelle’nin 89., 90. ve 925. maddeleri⁵⁸ uyarınca zararın yalnız bizzat gerçekleştiren (mübaşir fail) tarafından tazmin edileceği, zarara sebep olanın (müsebbip) ayrıca tazminle yükümlü tutulmadığı tespiti yapılmıştır. Buna karşılık Batı hukukunda, İsviçre Borçlar Kanunu’nun 50. maddesinde ve Alman Medeni Kanunu’nun 83. maddesinde ise zararın doğmasına katılan kişinin katkı derecesine göre faille birlikte müteselsilen sorumlu tutulduğu belirtilmiştir. Komisyon, zararın ortaya çıkışında dahli sabit olan müsebbibin de sorumlu kılınmasının adalete daha

⁵⁵ Bu faslın Esbâb-ı mûcibesinin girişindeki vurgu dikkat çekicidir: mesuliyet-i mâliye sahasında Şark hukuku ile Garp hukukunun dayandığı esasların mümkün mertebe cem ve telif edilmesi amaçlanmış; böylece hem adaletin icabını yerine getiren hem de memleketin ihtiyacını karşılayan, en yeni ve asrî hükümleri ihtiva eden bir metin hedeflenmiştir. Bu nedenle ikinci fasıl, layiha içinde “*en mühim, hatta birinci*” fasıl olarak nitelendirilmiştir. Bkz. *Ceride-i Adliye*. 1341, cilt 2, sayı 30, s. 1312.

⁵⁶ İlgili maddeler için sırasıyla bkz. Ali Haydar Efendi, s. 181-182, 1681-1689, 1690-1691, 1696-1697.

⁵⁷ *Ceride-i Adliye*. 1341, cilt 2, sayı 30, s. 1312-1314.

⁵⁸ İlgili maddeler için sırasıyla bkz. Ali Haydar Efendi, s. 177-180, 1704-1706.

uygun olduğu kanaatine vararak maddeleri Batı'dan iktibas yoluyla kaleme alma yolunu seçmiştir.⁵⁹

İkinci fasla ilişkin esbâb-ı mûcibenin üçüncü bölümü, cana ve bedene verilen zararlarda mali sorumluluk meselesini incelemektedir. Esbâb-ı mûcibede bu konuda devletin hukuk mevzuatına dayanak olan fikhî hükümler ile Batı hukuku arasındaki esaslı farklılıklar olduğu belirtilmiş ve bu farklılıklar üç başlık altında ortaya konulmuştur. İlk olarak; fıkıhta cezai sorumluluğun mali sorumluluğa engel olduğu, dolayısıyla *kısas* terettüp eden fiillerde kısas dışında ayrıca tazminata hükmolunmayacağı, Batı hukukunda ise cezai ve mali sorumluluğun bir arada var olabileceği açıklanmıştır. İkinci olarak; fıkıhta tazmin mekanizması *diyet* ve *erş* usulüne dayanırken Batı hukukunda bu usul cari değildir. Bunun yerine maktulün vefatına kadarki masrafları ve zararları, nafakadan mahrum kalanların kayıpları ve hâkimin takdirleriyle maktulün sosyal konumu ve şahsiyetine uygun manevi/maddi tazmin kalemleri esas alınmaktadır. Üçüncü olarak ise fıkıhta diyetin *akîle* tarafından ödenmesi kuralı geçerliyken Batı hukukunda failin bizzat tazmin sorumluluğu kabul edilmektedir. Şu hâlde komisyon, bu farklılıkları mukayeseli biçimde değerlendirdikten sonra, zamanın şartları ve toplumun ihtiyacı doğrultusunda Batı kanunlarındaki esasları benimseyerek 75 ila 80. maddeleri tespit etmiş ve kanun metnine eklemiştir.⁶⁰

İkinci fasla ilişkin esbâb-ı mûcibenin dördüncü bölümü, bir kimsenin kâr ve kazancını etkileyen yalan/yanlış ilan ve yayınlar ile başkasına ait isim ve ünvan kullanılması sebebiyle doğan zararların hukuki neticelerini konu edinmektedir. Mecelle'de açık bir hüküm bulunmadığından bu konu İsviçre Borçlar Kanunu'nun 47. ve 49. maddeleri çerçevesinde incelenmiştir. Komisyon, anılan fiillerden kaynaklanan zararların tazminata sebep olacağı esasını benimsemiştir. Ayrıca fiilî, sözlü veya yazılı surette bir kişinin itibar, haysiyet ve namusuna hâlel getiren tasarrufların da tazmin sorumluluğu doğurduğu kabul edilmiştir. Böylece 84. ve 85. maddeler, bu ilkeler gözetilerek kaleme alınmıştır.⁶¹

İkinci fasla ilişkin esbâb-ı mûcibenin beşinci bölümü, kusursuz sorumluluk meselesini ele almaktadır. Esbâb-ı mûcibede; fıkıh müktesebatına dayalı yürürlükteki hükümler göz önünde bulundurularak “*fiilin hükmü failine izafe olunur; mübaşir ile mütesebbib birlikte bulunduğu hüküm mübaşire nispet edilir*” denilmiş ve bu nedenle çalışanların fiillerinden doğan zararlarda amirler ve işçi çalıştıranların kural olarak sorumlu tutulmayacağı belirtilmiştir. Batı hukukunda ise bunun tersi benimsenmiştir. Esbâb-ı mûcibenin devamında Batı hukukunda; mali mesuliyet-sorumluluk olarak da bilinen “*Mes'ûl bi'l-mâl*” esas gereği, hükmi ve gerçek kişiler, istihdam ettikleri memur ve işçileri gözetme ödevi altındadır denilmiş ve istihdam edilen bu kişilerin verdikleri zararlardan dolayı işverenlerin mali sorumluluk taşıdıkları belirtilmiştir. Ancak çalışanın seçiminde ve işin yürütülmesinde gerekli özenin gösterildiği ispatlandığında bu sorumluluğun kalkacağı da ifade edilmiştir. Dolayısıyla komisyon, bu iki çizgiyi mukayeseyle ele aldıktan sonra, zamanın şartları ve ismet-i hukuk nazariyesi bakımından mes'ûl bi'l-mâl esasının daha uygun olduğuna hükmetmiştir. Gerekçede, *memur ve ecîrlerin istitâat-ı maliyelerinin yetersizliği* sebebiyle, yalnız çalışanı sorumlu tutmanın özellikle tramvay, şimendifer, han, otel, fabrika gibi modern müesseselerde her gün vuku

⁵⁹ Ceride-i Adliye. 1341, cilt 2, sayı 30, s. 1314.

⁶⁰ Ceride-i Adliye. 1341, cilt 2, sayı 30, s. 1314-1315.

⁶¹ Ceride-i Adliye. 1341, cilt 2, sayı 30, s. 1316.

bulan zararlar karşısında hakların heder olmasına yol açacağı vurgulanmıştır. Bu sakıncayı bertaraf etmek ve toplumsal ihtiyaçları karşılamak amacıyla 93 ila 96. maddeler, mes’ûl bi’l-mâl ilkesine göre kaleme alınmış ve tasarıya eklenmiştir.⁶²

Yukarıda özetle değerlendirilmeye çalışılan faaliyetler ve bu faaliyetlere dair raporlar kimi hususları ön plana çıkarmaktadır. Şöyle ki Vâcibât Komisyonunun nispeten kısa sürede kaleme aldığı 251 maddelik tasarı, içerik fihristi ve ilk 96 maddeye ilişkin esbâb-ı mûcibeyle birlikte değerlendirildiğinde; özellikle İsviçre Borçlar Kanunu’ndan iktibas edilerek 22 Nisan 1926’da yürürlüğe giren 818 sayılı Borçlar Kanunu’nun Birinci Kısım (Umumî Hükümler, 1 ila 181. maddeler arası) ile ana hatlarda örtüştüğü görülmektedir. Maddeler bazında yapılan karşılaştırma, tasarıdaki hükümlerden kayda değer bir bölümünün, az sayılabilecek dil ve ifade farklarına rağmen 818 sayılı Borçlar Kanunu’yla aynı hukuki muhtevayı taşıdığını göstermektedir. Bu bakımdan, Komisyonun tasarının başına “Medhal” başlığıyla eklediği 20 maddelik girişin ardından gelen 21 ila 251. maddelerin önemli bir kısmının, 818 sayılı Kanun’un Umumî Hükümler başlığının sistematığına yakın bir düzenlemeyi içerdiği söylenebilir.⁶³

Her ne kadar komisyonca hazırlanan 251 maddelik tasarı ile 818 sayılı Borçlar Kanunu arasında ana hatlarda ve çoğu hüküm bakımından belirgin bir paralellik bulunsa da maddeler düzeyinde iki açıdan ayrışma görülmektedir. İlk olarak; söz konusu iki metinde yer alan bazı hükümler konu ve anlam bakımından örtüşmekle birlikte lafız ve kapsam yönünden tam anlamıyla birebir karşılık oluşturmamaktadır.⁶⁴ İkinci olarak ise bazı hükümlerin yalnızca bir metinde yer alması hususudur. Bu duruma örnek olarak, tasarıda bulunup Borçlar Kanunu’nda yer almayan veya kapsam itibarıyla karşılanmayan maddeler arasında 27., 28., 30., 31., 39., 40., 41., 42., 45., 46., 52., 62., 63., 67., 68., ve 69. maddeler sayılabilir. Tersine, Borçlar Kanunu’nda yer aldığı hâlde tasarıda bulunmayan hükümler arasında 7., 8., 10., 21., 22., 28., 35., 36., 42., 43., 44. ve 53. maddelerin içeriğinin sayılması mümkündür.

Sonuç itibarıyla, 1924 tarihli Vâcibât Komisyonu, mesaisi boyunca 1916 tarihli Kanun-ı

⁶² *Ceride-i Adliye*. 1341, cilt 2, sayı 30, s. 1316.

⁶³ Yukarıdaki tespitleri somutlaştırmak gerekirse, komisyonun 3 Haziran-8 Temmuz 1340/1924 tarihleri arasındaki müzakereleri sonunda tespit ettiği “*Akit, tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüt etmeleridir ki icab ve kabulün irtibatından ibarettir. Bu irtibattan maksat da sarahaten veya delâleten izhar olunan rıza-yı tarafeynin ittihadıdır*” şeklindeki 21. madde ile 818 sayılı Borçlar Kanunu’nun “*İki taraf karşılıklı ve birbirine uygun surette rızalarını beyan ettikleri takdirde, akit tamam olur. Rızanın beyanı sarîh olabileceği gibi zımnî dahi olabilir*” şeklindeki 1. maddenin lafız farklılığına rağmen aynı minvalde olduğu görülecektir. Bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 27, s. 1061-1062; Türkiye Cumhuriyeti Borçlar Kanunu (Kanun No. 818). *Resmî Gazete*, sayı 366, 8 Mayıs 1926.

⁶⁴ Örneğin tasarıdaki 24. madde, *Şifahen ve bilâ-tevkîl vaki olan icabda nihayet-i meclise kadar tarafeyn muhayyerdir. Ba’d-e’l-icab kable’l-kabul ahad-ı tarafeynden itiraza delalet eder bir kavil veya bir fil sadır olursa icab batıl olup kabule mahal kalmaz. Telefon ile vuku bulan icab dahi şifahen vaki olmuş addolunur*” şeklindedir. Borçlar Kanunu’nda ise bu maddenin içeriği “*Kabul için bir müddet tayin olunmaksızın hazır olan bir şahsa karşı vaki olan icap derhal kabul olunmadığı takdirde, anı yapan bağlı kalmaz. İki taraf yahut vekillerinin bizzat telefon ile yaptıkları akitlere hazırlar arasında icra olunmuş nazariyle bakılır*” şeklinde 4. maddede bazı lafız farklılıklarıyla ancak kapsam bakımından benzer olarak yer almıştır. Ayrıca irade bozukluğu hâllerinden hatanın ele alındığı Borçlar Kanunu’nun 23., 24., 25., 27. maddeleriyle tasarının 47. ila 50. maddeleri, aynı alanı karşılamakla beraber hüküm ve kapsamda kısmi farklılıklar göstermiştir. Bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 27, s. 1061-1062; Türkiye Cumhuriyeti Borçlar Kanunu (Kanun No. 818). *Resmî Gazete*, sayı 366, 8 Mayıs 1926.

Medeni Komisyonu ile 1923 tarihli Vâcibât Komisyonunun hazırladıkları birikimi devralarak hazırlanması planlanan yeni medeni kanun için tasarlanan muhtemel fihristin yalnızca Birinci Kısım altında yer alan konuların bir bölümünü maddeleştirebilmiştir. Dört kısım olarak tasarlanan bütün içinde, Ahkâm-ı Şahsiye Komisyonunun alanına giren kısım dışarıda bırakıldığında, geriye kalan iki kısım üzerinde müzakereye dahi geçilemeden komisyonun faaliyeti sona ermiştir. Bununla birlikte, Komisyonun 251 maddelik somut bir kanun taslağı ortaya koyduğu, metin tekniği, Batı kanunlarından muktebes hükümler ve izlediği mukayeseli yöntem ile resepsiyon fikrinin kurumsallaşmasına kayda değer katkı sunduğu söylenebilir. Nitekim bu kısa ama yoğun toplantı dizisi neticesinde 818 sayılı Borçlar Kanunu'nun bir kısmına büyük ölçüde tekabül eden bir içerik üretilmiştir. Böylece Vâcibât Komisyonunun faaliyetleri, 1926'da somut olarak başlayacak hukuk devrimine giden çizgide işlevsel bir köprü vazifesi görmüştür. Komisyon, bu faaliyetleri yürütürken ahkâm-ı hâzıradan sistemli biçimde istifade etmiş, özellikle Mecelle ve fikhî hükümler göz önünde bulundurulmuş ve burada bulunan hükümler mümkün olduğu ölçüde Batı kanunlarıyla telif ettirilerek metne yansıtılmıştır. Bütün bu çabanın arkasında, komisyon tutanaklarına ve raporlarına yansıdığı şekliyle; toplumun menfaat ve maslahatı ile zamanın şartlarının daima ön planda tutularak mesainin bu yönde sürdürülmesi gelmektedir.

Son olarak Seyyid Bey'in Adliye Vekâletine sunduğu raporlardan anlaşıldığı üzere Komisyon, 3 Haziran ile 7 Eylül 1924 tarihleri arasında mütemadiyen toplantılar gerçekleştirmiştir. Bu döneme ait tutanak ve esbâb-ı mûcibe metinlerinde özellikle ilk 96 maddeye ilişkin detaylar öne çıkmıştır. Bununla birlikte Komisyonun 251 maddelik, henüz tamamlanmamış bir kanun tasarısı kaleme aldığı da malumdur. Bu itibarla, raporların yalnızca üç aylık bir devreyi ihtiva etmesi ve sonrasına dair herhangi bir oturum kaydına ulaşılamaması sebebiyle bazı belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Söz konusu raporlarda 97 ila 251. maddeler hakkında gerekçe ve oturum tarihi gibi malumatın bulunmaması ve 3 Haziran ile 7 Eylül arasındaki metinlerde bu maddelere yer verilmemesi nedeniyle, komisyonun 7 Eylül'den sonra toplanarak söz konusu 97 ila 251. maddeleri kaleme aldığı kanaatindeyiz.⁶⁵

Diğer taraftan Tadil-i Kavânîn Komisyonlarından Ahkâm-ı Şahsiye Komisyonu Başkanı Hacı Âdil Bey, 3 Şubat 1926 tarihinde dönemin Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'e gönderdiği mektupta, Meclis gündemine alınan yeni Medeni Kanun layihası karşısında komisyonunun bundan sonraki akıbetini sormuştur.⁶⁶ Bu yazıya 16 Mart 1926 tarihli, Mahmut Esat tarafından kendi imzasıyla kaleme alınan bir cevap⁶⁷ verilmiş olmakla birlikte, bu cevaptan önce, 2 Mart 1926 tarihli ve *İstanbul Cinayet Müddeiumumiliği* imzasını taşıyan bir tebligatta, "*Kanun-ı Medenî'nin Meclis-i Âlice kabulü*

⁶⁵ Vâcibât Komisyonu Başkanı Seyyid Bey'in Adliye Vekâletine sunduğu raporlar için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 26, s. 984-992; *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 27, s. 1061-1071; *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 28, s. 1145-1153; *Ceride-i Adliye*. 1341, cilt 2, sayı 30, s. 1309-1312.

⁶⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Fon: HSDHADB, Kutu: 3, Gömlek: 45; Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Fon: HSDHADB, Kutu: 4, Gömlek: 84.

⁶⁷ Mahmut Esat Bey'in 16 Mart 1926 tarihli cevabında, Ahkâm-ı Şahsiye Komisyonunun faaliyetlerini sürdürmesine artık gerek görülmediği, ancak ileride ihtiyaç hasıl olduğu takdirde yeniden komisyonun istifadesine başvurulabileceği ifade edilmiştir. Bu kayıt, 2 Mart 1926 tarihli tebligatta bildirilen "vazifeye nihayet verilme" kararını teyit eder mahiyettedir. Bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Fon: HSDHADB, Kutu: 4, Gömlek: 84.

hasebiyle *Ahkâm-ı Şahsiye Komisyonunun vazifesine nihayet verildiği*” bildirilmiştir.⁶⁸ Ahkâm-ı Şahsiye dışındaki diğer Kavânîn Komisyonları bakımından faaliyetlerin ne zaman sona erdiği, tarafımızca yapılan incelemelerde kesin olarak tespit edilememiştir. Bununla birlikte, komisyonların bir bütünün parçaları olarak çalışmaları ve aynı resmî usullere tâbi bulunmaları dikkate alındığında, Vâcibât Komisyonunun da yakın tarihlerde mesaisine son verildiğini belirtmek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte, ulaşabildiğimiz belgelerin bu hususu kesin olarak tevsik etmeye elverişli olmadığını belirtmek gerekmektedir.

Vâcibât Komisyonunun faaliyetleri ve Türk hukuk tarihindeki yeri açısından değinilmesi gereken bir diğer nokta Türkiye’de gerçekleşen resepsiyon hadisesidir. Resepsiyon, bir devletin başka bir devletin yürürlükteki hukuk metinlerini kendi milli hukuku olarak aynen benimsemesi şeklinde tanımlanır ve bu anlamda, Türk hukuk tarihinde Tanzimat’tan itibaren tartışılan, Cumhuriyet’le birlikte ise fiilen gerçekleştirilen bir süreçtir.⁶⁹ Tanzimat sonrasında özellikle ceza, ticaret ve usul gibi alanlarda Batı kaynaklı kanunların iktibasına gidilirken, medeni hukukta Mecelle aracılığıyla İslam hukukuna dayalı bir kodifikasyon tercih edilmiştir. Buna rağmen Fransız Medeni Kanunu’nun tercüme edilerek Osmanlı medeni kanunu yapılması düşüncesi, özellikle aydınlar ve bürokrasi çevresinde uzun süre gündemde kalmıştır.⁷⁰ Bu dönemde uygulamada, fıkıhın etkili olmadığı bazı sahalarda Batı hukukunun, şahıs ve aile hukuku gibi alanlarda ise şer’î hükümlerin tatbik edildiği düalist bir yapı ortaya çıkmıştır.⁷¹

Cumhuriyet’in ilanından kısa bir süre sonra resepsiyon tartışması nitelik değiştirerek, parçalı ve ikili yapıdaki bu düzenin yerine laik ve yeknesak bir hukuk sisteminin kurulması hedefiyle ele alınmıştır. Cumhuriyet kadroları, farklı zaman aralıklarında bir müddetten beri çalışan Kavânîn Komisyonlarının mevcut müktesebata dayalı, tedrici kodifikasyon çabalarını hem radikal olmamakla hem de yeni kurulan devletin laiklik ve çağdaşlaşma hedeflerini karşılamakta yetersiz kalmakla eleştirmiştir. Bu çerçevede, medeni hukukun kısım kısım Batılaştırılması yerine, Batı’da zaten uygulanmakta olan bir medeni-borçlar kanunun bir bütün olarak alınması daha rasyonel bir çözüm olarak görülmüş, Mustafa Kemal Paşa’nın öncülüğünde Mahmut Esat Bozkurt’un Adliye Vekilliğine getirilmesiyle hukukta hızlı ve köklü bir değişimin zemini hazırlanmıştır.⁷²

Bu hedef doğrultusunda önce medeni hukukun Batı’dan resepsiyonu kararlaştırılmış, yapılan değerlendirmeler sonunda yeni, sosyal, nispeten sade, halkçı ve hâkime geniş takdir yetkisi tanıyan

⁶⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Fon: HSDHADB, Kutu: 4, Gömlek: 84.

⁶⁹ Ayiter, Ferit. “Yabancı Kanunların Alınması ve Milli Hukuk”. İstanbul Üniversitesi Yayınları, *Medeni Kanun’un XV. Yıl Dönümü İçin*, İstanbul, 1944, s.170; Velidedeoğlu, s. 79.

⁷⁰ *Said Paşa’nın Hatıratı*. Cilt 1, Sabâh Matbaası, Dersaâdet, 1328, s. 6; Ahmed Cevdet Paşa. *Ma’rûzât*. Çağrı Yayınları, hazırlayan Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, 1980, s. 201; Aydın, Mehmet Âkif. “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”. Cilt. 28, TDV Yayınları, *DİA*, Ankara, 2003, s. 232; Şimşirgil, Ahmet/ İkinci, Ekrem Buğra. *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*. KTB Yayınları, İstanbul, 2009, s. 22 vd.

⁷¹ Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Haz. Ahmet Kuyaş, 32. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 174-178; Kılınç, Ahmet. “Tanzimat Dönemi Düalist Hukuk Yapısının Şahsa Karşı İşlenen Suçlara Yansıması”. *Necmettin Erbakan Hukuk Araştırmaları Kamu Hukuku*, NEÜ Yayınları, Konya, 2021, s. 175-178; Bozkurt, s. 101.

⁷² Ergin, Osman Nuri. *Türk Maarif Tarihi*. Cilt 5, Eser Kültür Yayınları, İstanbul, 1977, s. 1807; *Akşam*. “Yıkılan Nedir, Yapılan Nedir?”. 19 Haziran 1926; Şenel, Nilüfer Uğurlu. *Mahmut Esat Bozkurt*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004, s. 138-139.

yapısı sebebiyle İsviçre Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu tercih edilmiştir. Fransızca resmî metne dayanmanın tercüme kolaylığı sağlaması ve Lozan sonrasında kapitülasyonların kaldırılmasının yarattığı siyasi ihtiyaçlar da bu tercihi güçlendirmiştir.⁷³ Böylece medeni hukuk ile borçlar hukuku alanında İsviçre hukukunun neredeyse bütünüyle benimsenmesi suretiyle Türkiye, hızla Kıta Avrupası hukuk sistemi içine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu resepsiyon tercihi, yerli müktesebata dayalı ve daha önce Kavânîn Komisyonları ile Vâcibât Komisyonu tarafından temsil edilen kanunlaştırma çizgisinin niçin terk edilerek, yabancı bir medeni ve borçlar kanununun aynen alınmasına yönelindiğini açıklayan temel tarihsel arka planı oluşturmaktadır.⁷⁴

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son yılları ile erken Cumhuriyet döneminin ilk yılları, Türkiye'nin siyasi, toplumsal ve hukuki dönüşümünü derinden etkileyen önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu zaman diliminde devletin farklı bir siyasal zemin üzerinde varlığını sürdürmesi yönünde çeşitli girişimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Aslında temelleri Tanzimat Fermanı'nın ilanına, hatta daha erken dönemlere kadar uzanabilen bu süreç, zaman zaman kesintiye uğrasa da nihayetinde devrim olarak tanımlanması mümkün ve kapsamlı sayılabilecek bir dönüşüm hareketine kapı aralamıştır. Söz konusu devrim ve dönüşüm sürecinin hukuk alanındaki yansımaları ise dikkat çekici niteliktedir. Bu alanda yürütülen çalışmalar, dönemin zihniyet değişimini ve modern hukuk anlayışına yönelişi farklı yönleriyle incelemeye elverişli zengin bir zemini ortaya koymaktadır.

Genel olarak ve yukarıda incelenmeye çalışılan konu özelinde bakıldığında Osmanlı Devleti'nin son yıllarında devletin içinde bulunduğu siyasi atmosferin de etkisiyle hukuk sahasında birtakım faaliyetlerin yürütülmeye çalışıldığı ve bu faaliyetlerin aralıklarla Cumhuriyet Dönemi hukuki dönüşüm sürecine kadar devam ettiği gözükmemektedir. Bu zaman diliminde yürütülen hukuki çalışmaların, tarihi bir bağlamı da olması nedeniyle öncesinden bağımsız bir şekilde ortaya konulması kimi güçlüklerle de zemin hazırlamaktadır. Nitekim Tanzimat'tan sonra ivedi bir şekilde girilen kanunlaştırma ve hukuki faaliyetler bütünü sonraki dönemler açısından tetikleyici bir işleve sahip olmuştur. Birinci Meşrutiyet dönemine kadar mütemadiyen devam eden söz konusu faaliyetlerin, bu dönemde vuku bulan bazı siyasi ve konjonktürel sebeplerle etkinliğini kısmen yitirmeye başladığı söylenebilir. Meşrutiyetin iade edilmesiyle birlikte yeniden hız kazanan hukuki yeniden yapılandırma faaliyetleri, bir önceki dönemlerde denenilen yolları da hesaba katmak suretiyle tekrar canlandırılmaya çalışılmıştır.

Bu cümleden olmak üzere 1889 tarihinde faaliyetlerine ara verilen Mecelle Cemiyeti, 1909 tarihinde mesaiye başlamak üzere yeniden teşkil edilmiştir. Kayda değer bir çalışma yürütemeyen bu cemiyetin yerine 1916 tarihinde İhzar-ı Kavânîn Komisyonları oluşturulmuştur. Adliye Vekâleti tarafından teşkil edilen bu komisyonlar, kendilerinden sonra gelerek benzer faaliyet alanlarına ilişkin çalışmalar yapan 1923 ve 1924 tarihli Tadil-i Kavânîn Komisyonlarına da zemin hazırlamıştır. Öyle ki 1916 tarihli Kanun-ı Medeni Komisyonu, Mecelle'nin maddelerinin tadilleri başta olmak üzere hazırlanması planlanan medeni kanuna yönelik somut çalışmalar ortaya koymuş, söz konusu medeni

⁷³ Velidedeoğlu, s. 86-87.

⁷⁴ Elbette Türk hukuk tarihi açısından önemli bir hadise olan resepsiyon, daha fazla detay ve yorumu hak etmektedir. Ancak gerek çalışma konusunun bağlamı gerekse çalışmanın imkânı buna izin vermemektedir.

kanuna dayanak olacak temel esasları ve bu kanunun muhtemel tasnifini hazırlamışlardır.

1916 tarihli komisyonların kısa süreli mesailerinden sonra 1923 Mayıs ayı itibarıyla teşkil edilen komisyonlar önceki Kavânîn Komisyonlarından miras aldıkları yöntem ve birikimi detaylarıyla ele alarak benzer bir misyonla faaliyete geçmişlerdir. Bu komisyonlardan Vâcibât Komisyonu, birkaç aylık faaliyet süresi sonunda 1916 tarihli komisyonca belirlenen temel esaslar ve medeni kanun tasnifini gözden geçirerek revize etmiştir. Bunun yanında İsviçre Borçlar Kanunu’ndan tercüme edilen 19 kadar maddeyi müzakere gündemine alarak bu maddeleri son halleriyle kayıt altına almıştır. 1923 tarihli komisyonlar da 1916 tarihli komisyonlar gibi kısa bir faaliyet dönemi geçirmişlerdir. Bu komisyonların da mesailerine ara verilmelerinden sonra Türkiye Cumhuriyeti’nde meydana gelen siyasi dönüşüm aşamalarının ilk zamanlarında tekrar teşkil edilen Kavânîn Komisyonları ve bu komisyonlardan Vâcibât Komisyonu, Haziran 1924 tarihinde yeniden mesaiye başlamıştır. Kendisinden önceki komisyonların kuruluş amaçlarıyla yakından alakalı bir faaliyet dizisi yürüten 1924 tarihli Vâcibât Komisyonu, Türkiye’de zeminin artık daha uygun olmasıyla da ilişkili olarak kısa süre zarfında 251 maddelik tamamlanmamış bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Bu kanun tasarısının hazırlanma sürecine ve maddelerine bakıldığında; komisyonun büyük ölçüde Batı hukuk mevzuatına özellikle de İsviçre Borçlar Kanunu ile Alman Medeni Kanunu’na referanslar yaptığı ve maddelerin önemli bir kısmının tamamen Batı hukukuna dayalı olarak tespit edildiği gözükmemektedir. Fakat bazı maddelerde ise halen devletin mevcut müktesebatına yani ahkâm-ı hâzıraya müracaat edildiği ve buralarda yer alan hükümlerin tercih edildiği de olmuştur. Mecelle’ye, fikhî kaidelere yönelik referansların da yer aldığı söz konusu kanun tasarısının esbâb-ı mucibe layihaları, bu açıdan Tanzimat’tan itibaren süregelen Batı hukuk mevzuatıyla mevcut hukuki müktesebatın bir bakıma telifi düşüncesinin son örnekleri ve yansımalarını oluşturmaktadır.

Diğer taraftan 1923 ve 1924 tarihli Vâcibât Komisyonlarının mesaide bulundukları kısa süre zarfında her ne kadar kendilerinden beklenen düzeyde bir performans göstermemiş olsalar da önemli sayılabilecek faaliyetlerde bulundukları ifade edilebilir. Bir kere bu komisyonlar devletin içinde bulunduğu karmaşık ve belirsiz duruma karşılık somut bir birikim ortaya koyabilmişlerdir. Uzun zamandan beri sıklıkla dile getirilen zamanın şartlarına ve toplumun ihtiyaçlarına uygun hukuki kurallar bütünü oluşturma açısından gerek oturumlarındaki müzakerelerde gerekse ortaya koydukları birikimlerinde bunu sıklıkla gösterme eğilimde olmuşlardır. Toplumun maslahatına uygun kanun maddeleri hazırlama gayesinde olan her iki komisyon da söz konusu gayelerini gerçekleştirmek üzere birçok hukuk mevzuatını incelemeye azami ölçüde gayret etmişler ve iktibas ya da yazılması tercih edilen kanun veya kuralın gerekçelerinde bu duruma açıkça temas etmişlerdir.

Tüm bu mülahazalar ışığında, Vâcibât Komisyonunun Türkiye’nin yeni medenî kanununu hazırlama sürecindeki doğrudan ya da dolaylı olan payının yadsınmaması gerekmektedir. Bu komisyonların faaliyetlerinin yeni medeni kanun için bir köprü işlevini gördüğü söylemek mümkün gözükmemektedir. Nitekim 1924 tarihli Vâcibât Komisyonunun hazırladığı medeni kanun taslağının, İsviçre Borçlar Kanunu’ndan tercüme edilerek yürürlüğe konulan 818 sayılı Borçlar Kanunu’nun 181 maddeden oluşan *Umumî Esaslar* kısmını ana hatlarıyla karşılamakta olduğu madde madde yapılan mukayeseyle ortaya çıkmıştır.

Nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti’nin tercihi, Batı menşeli bir hukuk mevzuatının toptan

resepsiyonu yönünde tecelli etmiş ve hukuk devriminin bir safhası gerçekleşmiştir. Bu tarihi kararın arka planında, Vâcibât Komisyonunun kısa fakat yoğun mesaisinin sağladığı katkılar azımsanmayacak öğeler barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Dönem Kaynakları

“Adliye Vekilinin Beyanâtı”. *Tanîn*, 21 Ağustos 1923.

Akşam. “Yıkılan Nedir, Yapılan Nedir?”. 19 Haziran 1926.

Ceride-i Adliye. 1330, cilt 5, sayı 104.

Ceride-i Adliye. 1332, cilt 6, sayı 149.

Ceride-i Adliye. 1332, cilt 7, sayı 160-161-162.

Ceride-i Adliye. 1339, cilt 1, sayı 10.

Ceride-i Adliye. 1339, cilt 1, sayı 11.

Ceride-i Adliye. 1339, cilt 1, sayı 12.

Ceride-i Adliye. 1339, cilt 1, sayı 13-14-15.

Ceride-i Adliye. 1339-1340, cilt 1, sayı 16-17-18.

Ceride-i Adliye. 1340, cilt 1, sayı 19-20-21.

Ceride-i Adliye. 1340, cilt 1, sayı 19-20-21.

Ceride-i Adliye. 1340, cilt 1, sayı 22-23-24.

Ceride-i Adliye. 1340, cilt 2, sayı 26.

Ceride-i Adliye. 1340, cilt 2, sayı 27.

Ceride-i Adliye. 1340, cilt 2, sayı 28.

Ceride-i Adliye. 1340, cilt 2, sayı 29.

Ceride-i Adliye. 1341, cilt 2, sayı 30.

Ceride-i Adliye. 1926, cilt 3, sayı 40-41-42.

Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası. 1338-1341, sayı 14.

Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası. 1338-1341, sayı 15.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Fon: HSDHADB, Kutu: 3, Gömlek: 45.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Fon: HSDHADB, Kutu: 4, Gömlek: 84.

Düstûr. İkinci Tertip. Cilt 6, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1334.

“Mecelle Cemiyeti Hakkında Hükümetten Varid Olan Kanun Layihasının Tadiline Dair Encümen-i İlmiyye Mazbatası.” *Beyanü’l-Hak*, 6 Eylül 1909.

“Mecelle Cemiyeti Nizamname Layihasının Suret-i Muaddelesidir.” *Beyanü’l-Hak*, 13 Eylül 1909.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre 1, cilt 6, içtima 137, 5 Ağustos 1325.

Said Paşa’nın Hatıratı. Cilt 1, Sabâh Matbaası, Dersaâdet, 1328.

TBMM Zabıt Ceridesi. 01.03.1338, devre 1, cilt 18, içtima 1.

TBMM Zabıt Ceridesi. 01.03.1339, devre 1, cilt 28, içtima 1.

TBMM Zabıt Ceridesi. 01.03.1340, devre 2, cilt 7, içtima 1.

TBMM Zabıt Ceridesi. 03.03.1340, devre 2, cilt 7, içtima 2.

Türkiye Cumhuriyeti Borçlar Kanunu (Kanun No. 818). *Resmî Gazete*, sayı 366, 8 Mayıs 1926.

Diğer Kaynaklar

Ahmed Cevdet Paşa. *Ma’rûzât.* Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980.

Akgündüz, Ahmed. “1920–1924 Yılları Arasında Yapılan Mecelle Ta’dilleri ve Mezheplerarası Mukayese Uygulaması”. *Uluslararası Mecelle Sempozyumu*, editör Fethullah Soyubelli, Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2021, ss. 25-84.

Akgündüz, Ahmed. *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı.* Cilt 3, OSAV Yayınları, İstanbul, 2012.

Ali Haydar Efendi. *Dürrü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm.* Cilt 1, 2. Baskı, DİB Yayınevi, İstanbul, 2017

Atatürk Araştırma Merkezi. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I.* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

Aydın, Mehmet Âkif. “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”. *DİA.* Cilt. 28, TDV Yayınları, Ankara, 2003.

Ayiter, Ferit. “Yabancı Kanunların Alınması ve Milli Hukuk”. *Medeni Kanun’un XV. Yıl Dönümü İçin*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1944.

Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma.* Haz. Ahmet Kuyaş, 32. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021.

Bozkurt, Gülnihal. *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi.* 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.

Çoban, Ayşegül. *Mecelle’nin Ta’dil Edilen Maddelerinin İslam Hukuku Açısından*

- Değerlendirilmesi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Ergin, Osman Nuri. *Türk Maarif Tarihi*. Cilt 5, Eser Kültür Yayınları, İstanbul, 1977.
- Kaşıkcı, Osman. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*. OSAV Yayınları, İstanbul, 1997.
- Kılınç, Ahmet. “Tanzimat Dönemi Düalist Hukuk Yapısının Şahsa Karşı İşlenen Suçlara Yansıması”. *Necmettin Erbakan Hukuk Araştırmaları Kamu Hukuku*, NEÜ Yayınları, Konya, 2021.
- Sönmez, Muhammed İkbâl. “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin Tadil Edilmesine Yönelik Yapılan Çalışmalar.” *Karatekin Hukuk Dergisi*, cilt 3, sayı 2, 2025, ss. 65-107.
- Sönmez, Muhammed İkbâl. *Cumhuriyet Dönemi Kanunlaştırma Çalışmaları (1923–1926)*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025.
- Şenel, Nilüfer Uğurlu. *Mahmut Esat Bozkurt*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Şimşirgil, Ahmet/ Ekinci, Ekrem Buğra. *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*. KTB Yayınları, İstanbul, 2009.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. *Türk Medenî Hukuku*. Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1959.

EKLER

EK 1: 1923 Tarihli Vâcibât Komisyonu Tarafından Tespit Edilen Medeni Kanun Fihristi

<i>Medhal</i>	
1-	1- Ehliyet, Vücûb ve Eda
2-	2- Avârız-ı Ehliyet
3-	3- Akit ve İzhar-ı Rıza
4-	4- Şart
5-	5- Ecl
6-	6- İkametgâh
7-	7- Nüfus Kuyûdu
8-	8- Eşhas-ı Hukukiye
<i>Kısm-ı Evvel</i>	
<i>Mukaddime</i>	
<i>Vecâib Beyanındadır</i>	
<i>Bab-ı Evvel</i>	
<i>Vecâibin Teşkili</i>	
<i>Fasl-ı Evvel: Akitten Neşet Eden Vecâib</i>	
<i>Fasl-ı Sâni: Gayri Kanuni Fiillerden Tevellüt Eden Vecâib</i>	
<i>Bab-ı Sâni</i>	
<i>Ahkâm-ı Vecâib</i>	
<i>Fasl-ı Evvel: Eda ve Kaza-i Vecâib</i>	
<i>Fasl-ı Sâni: Vecâibin Adem-i İfasından Mütevellit Ahkâm</i>	

<i>Fasl-ı Sâlis: Vecâibin Eşhas-ı Sâliseye Tesiri</i>
<i>Fasl-ı Rabi: Vecâibin Sukutu (Nefy-i Mülk, Mürur-ı Zaman, İbra, Sulh vs.)</i>
Bab-ı Sâlis
<i>Envâ-ı Vecâib</i>
<i>Fasl-ı Evvel: Vecâib-i Müteselsile</i>
<i>Fasl-ı Sâni: Vecâib-i Meşruta (Pey Akçesi ve Şart-ı Cezai)</i>
<i>Fasl-ı Sâlis: Vecâibin Devir ve Nakli (Havale, İhtiyâl)</i>
<i>Birinci Kitap: Büyü’ (Mukâyeda, İstisnâ’ da dâhil]</i>
<i>İkinci Kitap: Hibe</i>
<i>Üçüncü Kitap: İcâre (Cuâle ahkâmından da bahsedilecek)</i>
<i>Dördüncü Kitap: İare</i>
<i>Beşinci Kitap: Vedia</i>
<i>Altıncı Kitap: Karz</i>
<i>Yedinci Kitap: Keşfalet</i>
<i>Sekizinci Kitap: Vekâlet</i>
<i>Dokuzuncu Kitap: Fuzûlî</i>
<i>Onuncu Kitap: Şirket (Şirket-i Mülk ve Şüyu mesâilini de muhtevi olacak)</i>
Kısm-ı Sâni
<i>Mülkiyet ve Ayniyet Hakkındadır</i>
<i>Bab-ı Evvel yahut Fasl-ı Evvel: Hakk-ı Mülkiyetin Hududu (Hîtân ve Cîrân meseleleri de dâhil)</i>
<i>Bab-ı Sâni: Emvalin taksimi (Menkul, Gayrimenkul)</i>
<i>Bab-ı Sâlis: Mülk-i yed (Mülkiyet)</i>
<i>Bab-ı Rabi: Emval-i Gayrimenkulede İktisap ve İzâa-i Mülkiyet</i>
<i>Bab-ı Hâmis: Emval-i Menkulede İktisâb ve İzâa-i Mülkiyet (Sayd vs.)</i>
<i>Bab-ı Sâdis: Hakk-ı Şüf’a</i>
<i>Bab-ı Sâbi’: Kuyûd-ı Mülk, Hukuk-ı Mücerrede</i>
<i>Bab-ı Sâmin: Rehn-i Menkul</i>
<i>Bab-ı Tâsi’: Gayrimenkulâtın Rehini veya Teminat Olarak İrâesi, Vefâ, İstiğlâl.</i>
Kısm-ı Sâlis
<i>Hukuk-ı Aile Hakkındadır (Bu kısım Ahkâm-ı Şahsiye Komisyonuna aittir)</i>
Kısm-ı Rabi
<i>Kitab-ı Evvel: İrs</i>
<i>Kitab-ı Sâni: Vasiyet</i>
Lahika
<i>(Bu kısım Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Komisyonuna aittir)</i>
<i>Teveccüh-i Husumet</i>
<i>Tenakus</i>
<i>Esbâb-ı Hüküm</i>
<i>Tercih-i Beyyinât</i>
<i>Usul-i Tahkim</i>

Bkz. Sönmez, *Cumhuriyet Dönemi ...*, s. 125-126; *Ceride-i Adliye*. 1339, cilt 1, sayı 13-14-15, s. 15-16 (Ek kısım 2); *Ceride-i Adliye*. 1339-1340, cilt 1, sayı 16-17-18, s. 17-20 (Ek kısım).

EK 2: 1924 Tarihli Vâcibât Komisyonu Tarafından Hazırlanan Kanun Tasarısının İçeriği

Madde No	İçerik
1-20	<i>Medhal-Ehliyet ve Avârız-ı Ehliyet (ehliyet arızaları) Hakkındadır</i>
1-2	<i>Cenin Ehliyeti Hakkındadır</i>
3-5	<i>Mümeyyiz Küçük ve Gayri Mümeyyiz Hakkındadır</i>
6-9	<i>Mümeyyiz-i Mezun ve Reşit Hakkındadır</i>
10-20	<i>Avârız-ı Ehliyet Hakkındadır</i>
10-11, 14	<i>Mecnun Hakkındadır</i>
12-14	<i>Matuh Hakkındadır</i>
15-18	<i>Sefih Hakkındadır</i>
19-19	<i>Hâl-i Sekr (Sarhoşluk) Hakkındadır</i>
20-20	<i>Lahika: Mevt (Ölüm) Hakkındadır</i>
	<i>Birinci Kısım</i>
	<i>Mukaddime</i>
21-199	<i>Birinci Bab-Vecâibin (borçlar) Teşekkülü Hakkındadır. İki Faslı Muhtevidir</i>
21-69	<i>Birinci Fasil-Akit ve Akitten Tevellüt Eden (doğan-kaynaklanan) Vecâib</i>
21-37	<i>Akit ve Akdin İnikadı (kurulması) Hakkındadır</i>
38-46	<i>Akdin İnikadı (îcab ve kabul) ve Serbesti-i Mukavele (sözleşme özgürlüğü) Hakkındadır</i>
47-57	<i>İrade Bozukluğu Hallerinden Hata ve İkraha Hakkındadır</i>
58-69	<i>Salahiyete Müstenit Temsil ve Salahiyetin Fıkdanı (yetkiye dayalı temsil ve yetkinin yokluğu) Hakkındadır</i>
70-115	<i>İkinci Fasil-Ef'âl-i Gayrimesruadan (haksız fiil) Tevellüt Eden Vecâib</i>
70-85	<i>Haksız Fiil Sebebiyle Mesuliyet ve Tazminat Hakkındadır</i>
86-89	<i>Müteselsil Mesuliyet, Meşru Müdafaa ve İztırar (zorunluluk) Hâli Hakkındadır</i>
90-100	<i>Kusursuz Mesuliyet Hâlleri Hakkındadır (temyiz kudretini haiz olmayanların, istihdam edenlerin, hayvan bulunduranların ve yapı maliklerinin mesuliyeti)</i>
101-101	<i>Haksız Fiillerden Mütevellit Vecâibde Müruruzaman Hakkındadır</i>
102-115	<i>Haksız Bir Fiil ile Mal İktisabından Mütevellit Vecâib ve Menfaatlerin Tazmini Hakkındadır</i>
116-149	<i>Üçüncü Fasil- Bilâ Sebep İktisab-ı Emval (sebepsiz kazanılan mallar)</i>
116-121	<i>Bilâ Sebep İktisab-ı Emvalin İadesi, İadenin Şümülü, İstirdat ve Müruruzaman Hakkındadır</i>
122-149	<i>Vecâibin İfası Hakkındadır (genel esaslar, borcun ifa edileceği yer, ifa zamanı, ifa güçsüzlüğü, ülke parası ile ifa, kısmen ifa, birden fazla borcun ifası, makbuzun geri verilmesi, alacaklının temerrüdü)</i>
150-163	<i>İkinci Fasil- Vecâibin Adem-i İfasından (borçlunun temerrüdü) Mütevellit Ahkâm</i>
150-163	<i>Vecâibin Adem-i İfası Hakkındadır</i>

164-169	<i>Üçüncü Fasl-Vecâibin Eşhas-ı Sâlise (üçüncü kişilere) Tesiri</i>
164-169	<i>Alacaklıya Halef Olmak, Eşhas-ı Sâlis Lehine Şart ve Taahhüt Hakkındadır</i>
170-199	<i>Dördüncü Fasl-Vecâibin Sukutu (düşmesi-sona ermesi)</i>
170-199	<i>Asıl Borca Bağlı Hak ve Borçların Sona Ermesi, İbra, Yenileme, Birleşme, İfa İmkansızlığı, Takas, Rehin ve Borçların Düşmesindeki Zamanaşımı Hakkındadır</i>
200-251	<i>İkinci Bab-Enva-ı Vecâib (borçların çeşitleri) Hakkındadır</i>
200-218	<i>Birinci Fasl- Medyûn ve Dâinlerin Taaddüdü (teselsül)</i>
200-218	<i>Müteselsil Borçlu ve Müteselsil Alacaklı Hakkındadır</i>
219-227	<i>İkinci Fasl- Vecâib-i Meşruta (şarta bağlı borçlar)</i>
219-227	<i>Geciktirici Şart, Bozucu Şart (taliki, infisahi) ve Ortak Hükümler Hakkındadır</i>
228-233	<i>Üçüncü Fasl-Pey Akçesi, Ücretten Tevkif, Şart-ı Cezai (bağlanma parası, cayma parası ve ceza koşulu)</i>
228-233	<i>Bağlanma parası, Cayma Parası ve Cezai Şart hakkındadır</i>
234-247	<i>Dördüncü Fasl-Temlik-i Matlup (alacağın temliki)</i>
234-247	<i>Alacağın Devri Hakkındadır</i>
248-251	<i>Beşinci Fasl-Nakl-i Deyn (borcun nakli)</i>
248-251	<i>Borcun Üstlenilmesi Hakkındadır</i>

Bkz. Sönmez, *Cumhuriyet Dönemi ...*, s. 157-159; 1-20. maddeler için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 26, s. 985-992; 21-51. maddeler için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 27, s. 1061-1068; 52-64. maddeler için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 28, s. 1145-1146; 65-92. maddeler için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1340, cilt 2, sayı 29, s. 1213-1218; 93-96. maddeler için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1341, cilt 2, sayı 30, s. 1309; 97-251. maddeler için bkz. *Ceride-i Adliye*. 1926, cilt 3, sayı 40-41-42, s. 1-16 (Ek kısım); Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyâtı*, s. 771-799.